

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Hetiidi riigi troonipärilus

Bakalaureusetöö

Siim Mõttus

Teaduslik juhendaja: dotsent Mait Kõiv

Tartu 2015

Sisukord	
Sissejuhatus	4
Allikad.....	5
Historiograafia.....	7
Nimekujud.....	8
Ajalooline taust.....	8
1 Üldised probleemid	10
1.1 Kuninga positsioon ja tähtsamad tiitlid.....	10
1.2 Kronoloogilised ja geneoloogilised probleemid.....	11
1.3 Valitav kuningavõim.....	14
1.4 Matrilineaarsus.....	15
2 Troonipärilus	17
2.1 Vana riik.....	17
2.1.1 Labarna.....	17
2.1.2 Hattušili I/Labarna II.....	18
2.1.3 Muršili I.....	19
2.1.4 Hantili I.....	20
2.1.5 Zidanta I.....	21
2.1.6 Ammuna.....	22
2.1.7 Huzzija I.....	23
2.1.8 Telepinu.....	23
2.2 Telepinu edikt.....	25
2.3 Keskmise riik.....	26
2.3.1 Alluwamna ja Tahurwaili.....	26
2.3.2 Hantili II, Zidanta (Zidanza) II, Huzzija II.....	27
2.3.3 Muwatalli I.....	28
2.3.4 Tudhalija I/II.....	29
2.3.5 Arnuwanda I.....	30
2.3.6 Hattušili II.....	30
2.3.7 Tudhalija II/III.....	31
2.4 Uus riik ehk Impeerium.....	32
2.4.1 Šuppiluliuma I.....	32
2.4.2 Arnuwanda II.....	33
2.4.3 Muršili II.....	34
2.4.4 Muwatalli II.....	34
2.4.5 Mursili III/Urhi-Tešub.....	35

2.4.6	Hattušili III	36
2.4.7	Tudhalija IV	37
2.4.8	Kurunta.....	38
2.4.9	Arnuwanda III	38
2.4.10	Šuppiluliuma II.....	39
3	Analüüs	40
3.1	Troonipärija määramine	40
3.2	Pärijate sugulus.....	41
3.3	Kuninga võimuloleku aeg.....	43
3.4	Usurpeerimine	44
3.5	Telepinu edikti tähtsus.....	45
3.5.1	Pärilusnormi muutmine	45
3.5.2	Karistuste kehtestamine.....	46
3.5.3	Telepinu isiklik motivatsioon edikti kirjutamiseks	48
3.5.4	Edikti mõju.....	49
	Kokkuvõte	51
	Bibliograafia	53
	Allikatõlked.....	53
	Kasutatud kirjandus.....	54
	Summary	60
	Royal Succession in the Hittite Kingdom	60

Sissejuhatus

Iga riigi üheks olulisemaks alustalaks on keskvõim. Keskvõimu funktsioneerimise uurimine on ühiskonna mõistmiseks elutähtsa väärtusega. Teisel aastatuhandel enne Kristust Anatooolias asunud Hetiidi riigi puhul tuleb rääkida pärilikust monarhiast. Kuid meile kättesaadavad allikad maalivad pildi hetiitide kuningavõimust, mida saatsid sageli suured probleemid. Nimelt alused, millel põhines suksessioon paistavad olevat ebakindlad ning troonivahetust saatis seetõttu tihti verevalamine. Troon ja kuningatiitel ei pärandunud alati olemasolevate tavade järgi ning see põhjustas sisepoliitilist ja ka välispoliitilist ebastabiilsust. Seega on troonipärilusprobleemide mõistmine vajalik hetiitide ajaloost täieliku pildi saamiseks.

Töö eesmärgiks on anda ülevaade hetiitide kuningatrooni pärandumisest, selle edenemisest ja sellega seonduvatest tähtsamatest sündmustest kogu Hetiidi riigi arengu kestel, seega 17. sajandi algusest kuni 13. sajandi¹ lõpuni enne Kristust. Käsitluse all on teravamad probleemid, mis võisid mingil ajal mõjutada troonipäriluse kulgemist ning rõhku on pandud ka genealoogilistele küsimustele.

Samuti üritab töö vastata küsimusele, kas troonipärilust reguleerivaid reforme ka reaalselt hilisemas riigi ajaloos järgiti. Lisaks püüab käesolev uurimus läheneda pärilusreformidele nende autori kuningas Telepinu vaatevinklist ja püüab näha, mis teda isiklikult motiveeris neid reforme läbi viima.

Töö põhiosa on üles ehitatud kolme peatükina. Esimene neist räägib teguritest, mille võimaliku mõjuga peaks arvestama pärilusprobleeme uurides. Sellele järgnev osa keskendub kuningaliini rekonstrueerimisele ajalooliste allikate põhjal. Nende kohtade peal, kus allikad vaikivad ja informatsiooni on vähe, on üritatud välja tuua erinevaid ajaloolaste teooriad, mis neid lünki peaksid täitma. Kolmas peatükk esitab eelneva materjali põhjal teemade kaupa autori analüüsi ning üritab perioodide lõikes välja tuua seaduspärasusi ja arenguid hetiidi troonipäriluspraktikas.

¹ Siit edasi kõik aastaarvud eKr, välja arvatud kirjanduse väljaandmise aastad ja kui pole märgitud teisiti.

Allikad

Andmeid Hetiidi riigi kuningavõimu ning troonipäriluse ja sellega seonduvate probleemide kohta saab eelkõige kaasaegsetest kiilkirjas savi- aga mingil määral ka metalltahvlitelt, mida on kirjutatud/lasknud kirjutada kõnealused kuningad ise.² Töös on kasutatud ainult nende allikate inglise-, saksa- ja eestikeelseid tõlkeid.³

Konkreetselt troonipärilusküsimuste ja nende lahendamisega seonduvad Hattušili testament ja Telepinu edikt. Mõningaid kaudsemaid infokilde kuningavõimu kohta annavad valitsejate annaalid ja lepingud. Kuningate puhul on tähtsateks allikateks ka ametlikud pitsatid ja maagrandid, kuid neid selle töö koostamisel otseselt kasutatud pole – ainult läbi sekundaarkirjanduse.

Vana riigi aegne valitseja Hattušili I laseb oma valitsemisaja lõpupoole kirja panna enda niinimetatud testamendi. Selles õigustab kuningas oma lapselapse eelistamist adoptiivpoja ees troonipäriluses. Surivoodil käsib Hattušili kokkutulnutel oma uut soosikut Muršilit kuningana tunnistada ja teda vajadusel abistada ja kaitsta. Lisaks lausub ta viimseid õpetussõnu oma järeltulijale.⁴ Mõned äärmuslikumad arvamused peavad teksti autoriks aga hoopis Muršilit.⁵

Telepinu edikt on kuningas Telepinu soov teha lõpp pikka aega kestnud verevalamisele, mis on toimunud troonipäriluse pärast. Tekst on ülitähtis, sest see kirjeldab lühidalt Vana riigi ajalugu, eriti kuningate võimuvõitlust, kuid ka välispoliitilisi ettevõtmisi. Viimased lõigud panevad paika edasise päriluse printsiibid ning manitsevad neid mitte rikkuma. Töös on kasutatud eelkõige Puhveli aga ka van den Houti ja Hoffmanni tõlget.⁶ Pikemalt on Telepinu ediktist juttu edaspidi.

Üheks kuulsaimaks hetiidi tekstiks, mis meieni on jõudnud, on Uue riigi aegse valitseja Hattušili III apoloogia. Selles üritab kuningas õigustada enda vennapoja kukutamist troonilt

² Gary Beckman. *Hittite Literature. – From an Antique Land : an Introduction to Ancient Near Eastern Literature.* C. S. Ehrlich (toim). Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers. 2009. Lk 222.

³ Tsiteeritud laused on jäetud tõlke originaalkeelde, lühemad väljendid on tõlgitud eesti keelde.

⁴ *Bilingual Edict of Hattušili I*, tõlkinud Gary Beckman. – *The Context of Scripture, Vol. II, Canonical Compositions from the Biblical World.* W. W. Hallo (toim). Leiden: Brill. 2003. Viidetes edaspidi „testament“.

⁵ Johan de Roos. *Rhetoric in the S.C. Testament of Hattusilis I. – Veenhof Anniversary Volume. Studies presented to Klaas R. Veenhof on the Occasion of his Sixty-Fifth Birthday.* W. H. van Soldt (toim). Leiden, 2001. Lk 401.

⁶ Telepinuse seadlus, tõlkinud Jaan Puhvel. – *Muinasaja kirjanduse antoloogia.* Amar Annus (koost), Tallinn: Varrak. 2005. Lk 205–208; *The Proclamation Of Telipinu*, tõlkinud Theo J. P. van den Hout. – *The Context of Scripture, Vol I, Canonical Compositions from the Biblical World*, W. W. Hallo (toim). Leiden. 2003.; Inge Hoffmann. *Der Erlass Telipinus.* Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag. 1984. Viidetes edaspidi „edikt“.

ning sellele järgnenud võimuhaaramist. Seega üritab ta ennast legitiimse valitsejana näidata, kuigi Telepinu edikti valguses oli ta usurpaator. Teose retoorika on seetõttu üpris propagandistlik ja ennast õigustav. Ta annab võrdlemisi põhjaliku ülevaate Hattušili III varajasemast elust, lisaks tema eelkäija Muwatalli II valitsemisest, erinevatest sõjakäikudest, sealhulgas kuulsast Kadeši lahingust.⁷

Ka tekstid, mis pole otseselt seotud troonipärilusega, võivad anda põgusat, aga see-eest vajalikku infot. Meieni on jõudnud erinevate valitsejate annaalid: eelkõige komplekselt ja hästi säilinud Muršili II ning kindlasti väga olulised Hattušili I annaalid.⁸ Need räägivad üldiselt valitsejate sõjakäikudest, kuid esitavad ka vajalikke genealoogiaid. Muršili II esimeses katkupalves pöördub kuningas jumalate ja jumalannade poole. Ta kirjeldab oma isa valitsusaega, mil jumalad otsustasid kätte maksta Tudhalija Noorema tapmise eest. Muršili palus lõppu maad laastavale katkule, väites, et kõik asjaosalised on juba karistada saanud.⁹ Tudhalija IV ja Kurunta vaheline leping pajatab mõningat neist kahest suurkuningast.¹⁰ Nimetama peab ka kuninglikke ohverdusnimekirju, mis on abiks kuningate järjekorra taastamisel, kuigi need võivad paljuski eksitavat informatsiooni esitada.¹¹

Kuna tegemist on väga vanade savitahvlitega, siis on paljud neist paratamatult aja jooksul kahjustada saanud. Seetõttu on osa teksti sõnadest hoopiski tänapäeva ajaloolaste rekonstruktsioonid, mis tingib eksimisvõimaluse. Kiilkirjade tõlkijad pakuvad tihti lünkadesse erinevaid sõnu ja sellepärast võib ka üldine arusaam tekstist ajaloolastel lahkned.

Töös on allikate puhul kasutamata jäetud traditsiooniline viitamisviis, mis põhineb hetidi tekstide publikatsioonidel „Keilschrifttexte aus Boghazköi“ (KBo), „Keilschrifturkunden aus Boghazköy“ (KUB) ja „Catalogue des texts hittites“ (CTH), sest siinkohal kasutatavate tekstide vähese arvu tõttu pole see vajalik.

⁷ Hattušili III: *Apologia Pro Vita Sua*, tõlkinud Jaan Puhvel. – Muinasaja kirjanduse antoloogia. Amar Annus (koost), Tallinn: Varrak. 2005. Lk 211–216. Viidetes edaspidi „apoloogia“.

⁸ The Ten Year Annals Of Great King Muršili II Of Hatti, tõlkinud Richard H. Beal. – The Context of Scripture, Vol II, Canonical Compositions from the Biblical World, W. W. Hallo (toim). Leiden. 2003. Viidetes edaspidi „Muršili II annaalid“. Graig H. Melchert. The Acts Of Hattušili I. – Journal of Near Eastern Studies, 37–1, 1978, Lk 1–22. Viidetes edaspidi „Hattušili I annaalid“.

⁹ Itamar Singer. Hittite Prayers. Atlanta: Society Of Biblical Literature, 2002. Viidetes edaspidi „Muršili palve“.

¹⁰ Gary Beckman. Hittite Diplomatic Texts. Atlanta: Scholars Press. 1996.

¹¹ Joost Blasweiler. Kings, Queens and Princes of The Hittite Kingdom in the Offering Lists of the Royal Ancestors. 2013. WWW. Artiklisse on kaasatud Heinrich Otteni 1951. aasta tõlge kuninglikest ohverdusnimekirjadest, mille originaalpublikatsioon oli siinkirjutajale kättesaamatu.

Historiograafia

Viimase aja tähtsamateks poliitilise ajaloo kokkuvõteteks tuleb kindlasti nimetada Trevor Bryce'i ja Horst Klengeli teosed ning lisaks Oliver Gurney kirjutatud peatükke Cambridge Ancient History sarjas, mis annavad põhjaliku ülevaate nii riigi sise- kui ka välispoliitikast.¹² Need teosed sisaldavad vajalikku informatsiooni just kuningate vaheliste sugulussidemete määramiseks. Ühiskonnakorraldusest üldisemalt räägivad O. Gurney „The Hittites“, T. Bryce'i „The Life and Society in the Hittite World“, Billie Jean Collins'i „The Hittites and Their World“, sest käsitlevad näiteks majanduse, religiooni ja kunsti erinevaid tahke.¹³ Need teosed räägivad ka üldisemalt valitseja positsioonist riigis ja kuningavõimu aspektidest, lähtudes religioossetest, administratiivsetest või juriidilistest joontest. Selles osas väärib äramärkimist ka 1958. aasta „Hittite Kingship“ Gurney sulest.¹⁴

Konkreetselt suksessiooniga tegeleb Kaspar Riemschneider, kes üritab teemat kirjeldada matrilineaarsuse vaatevinklist.¹⁵ Shoshana Bin-Nun keskendub oma dissertatsioonist välja kasvanud teoses eelkõige *tawanannade* probleemile ning nende vägagi suurele rollile hetitiide riigi ajaloos, mis mõjutas suuresti ka troonipärilust.¹⁶ Gary Beckmani artikkel võtab kokku seniste uurimuste head ja vead ning üritab sõnastada päriluse põhimõtted, tõmmates paralleele käibel oleva tavaõigusega.¹⁷ Viimase kümne aasta jooksul on teemaga uuesti tegelema hakatud. Massimo Forlanini ja Richard R. Beali kirjutised püüavad konstrueerida just Vana riigi kuninglikke sugupuid.¹⁸

¹² Trevor Bryce. *The Kingdom of The Hittites*. 2. kd, Oxford: Oxford University press. 2005; Horst Klengel. *Geschichte des Hethitischen Reiches*. Leiden. 1999; Oliver R. Gurney. *Anatolia c. 1750–1600 B.C. & Anatolia c. 1600–1380 B.C.* – Cambridge Ancient History, Vol II 1, I. E. S. Edwards, C. J. Cadd, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (toim). Cambridge: Cambridge University press. 1973a & 1973b.

¹³ Oliver R. Gurney. *The Hittites*. London: Penguin Books. 1969; Trevor Bryce. *The Life and Society in the Hittite World*. Oxford: Oxford University press. 2002; Billie Jean Collins, *The Hittites and Their World*. Atlanta: Society of Biblical Literature. 2007.

¹⁴ Oliver R. Gurney. *Hittite Kingship. – Myth, Ritual and Kingship*. S. H. Hooke (toim). Oxford. 1958.

¹⁵ Kaspar K. Riemschneider. *Die Thronfolgeordnung im althethitischen Reich. – Beiträge zur sozialen Struktur des alten Vorderasien*. H. Klengel (toim). Berlin. 1971

¹⁶ Shoshana R. Bin-Nun. *The Tawananna in the Hittite Kingdom*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag. 1975.

¹⁷ Gary Beckman. *Inheritance and Royal Succession among the Hittites. – Kaniššuar. A Tribute to H. G. Güterbock on His Seventy-Fifth Birthday*. H. A. Hoffner, G. Beckman (toim). Chicago: Oriental Institute 1986.

¹⁸ Massimo Forlanini. *An Attempt at Reconstructing the Branches of the Hittite Royal Family of the Early Kingdom Period. – Pax Hethitica Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer*. Studien zu den Bogazköy-Texten, 51. Y. Cohen, A. Gilan, J. L. Miller (toim). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 2010; Richard H. Beal. *The Predecessors of Hattusili I. – Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr, G. Beckman, R. Beal, G. McMahon (toim), Winona Lake. 2003b.*

Troonipäriluse arengutest aga on kirjutatud võrdlemisi vähe – väidetakse küll, et Telepinu edikt stabiliseeris troonipäriluse, aga sellekohast enne-ja-pärast võrdlust ei esitata. Samuti kiputakse edikti nägema kui autori maailmaparandussoovi ning Telepinu isiklik eesmärk jääb tagaplaanile.

Nimekujud

Kuna hetitoloogia on rahvusvaheline teadusharu, siis erinevate rahvuste keelelistest iseärasustest tingituna on kasutusel ka palju erinevaid ajalooliste isikute nimekujusid. Näiteks Hattušili nime puhul puutus autor kokku mitme erineva versiooniga: Hattušili, Hattušilis, Khattushili, Chatusili. Eestikeelne hetitoloogia on aga vaevalt lapsekingades, mistõttu pole välja töötatud ka nimede teisendamissüsteemi. Selles uurimistöös on üritatud kasutada võimalikult eestipärast nimekuju. Näiteks on semivokaali y asemel sagedasti kasutatav y omakorda asendatud j -ga; j asendus w -ga on jäetud sobiva analoogi puudumise tõttu muutmata. Samuti on h puhul kasutatud tavalist h -d. Hetiidi keele nominatiivi lõppu $-s$ pole töös nimedele alles jäetud.

Ajalooline taust

Umbes III aastatuhande lõpus tekkisid paikkonnas esimesed väikesemastaabilised riigikesed. III ja II aastatuhandete vahetusel algas niinimetatud Assüüria kaubakolooniate periood. Kuid alates 17. sajandist, perioodist, mida kutsutakse Vanaks riigiks, võib rääkida Hetiidi riigist kui suurvõimust, millele pani aluse Hattušili I. Aja jooksul suurendati valdusi Anatoolias ning üritati laieneda ka Süüriasse ja ka Mesopotaamiasse, jättes vallutatud alad vasallistaatusesse. Kõike seda saatis aga ebastabiilne sisepoliitiline olukord, mis oli põhjustatud eelkõige konstantsetest troonipärilusprobleemidest.¹⁹ Keskmine riik, mis hõlmas umbkaudu 15.–14. sajandit, oli mõneti nõrkuse periood. Tunduvalt suurenes siis hurrilaste mõju. Uut riiki ehk Impeeriumi iseloomustab aga tugevnemine ning suurem sekkumine nii-öelda maailmapoliitikasse – sidemed, mis olid sageli konfliktse iseloomuga, tihenesid Egiptuse, Mitanni, Assüüria ja Babülooniaga. Nendega oldi kindlasti võrdsel positsioonil. Hetiidi riigi

¹⁹ Gurney, 1969: 15–26.

lõpp 12. sajandil langes samasse konteksti teiste Vahemere piirkonnas toimunud murrangutega.²⁰

Hetiidi riigi ajaloo jagamine Vanaks, Keskmiseks ja Uueks riigiks on kunstlik ning tuleneb teisi Vana-Lähis-Ida piirkondi käsitlevatest trendidest. Seda eriti Keskmise riigi puhul, mil puudusid mainimist väärt suurejoonelisemad poliitilised ja ühiskondlikud muudatused nagu näiteks Egiptuse ajaloo analoogse jagunemise puhul. Parema liigendamise eesmärgil on siinses töös siiski kasutatud kolmeosalist jaotust.

²⁰ Bryce, 2002: 8–9.

1 Üldised probleemid

1.1 Kuninga positsioon ja tähtsamad tiitlid

Hetiidi kuningal lasusid sõjalised, diplomaatilised, administratiivsed, juriidilised ning religioossed kohustused. See, et kuninglikud annaalid kirjeldavad eelkõige sõjalisi ettevõtmisi, näitab nende suurt rolli tollases ühiskonnas. Sõjaväe ülemjuhatajana pidi suurkuningas ellu viima sõjaretki, tõestamaks oma võimsust ja õigust troonile. Ka seal, kus sõda lõppes ning diplomaatia algas, etendas kuningas küll nominaalset, ent kahtlemata olulist rolli. Tema nimel on koostatud kõik vaherahud ja lepingud, milles olulisemat osa mängisid siiski saadikud. Kuigi monarhi õlul lasus ka kohtuvõim, tegeles ta ainult tähtsamate kaasustega.²¹

Hurriidi mõjude tõttu omandas kuningavõim Uue riigi ajal ka üha rohkem teokraatlikke jooni. Eriti tähtsaks oli kuninga side Vana riigi ajal hetiidi tormijumalaga ning Impeeriumi ajal päikesejumalanna Ariannaga, kui kuningas oli nende jumaluste ülempreestriks. Kuigi ta etendas peaosa ka paljudes religioossetes pidustustes, oli see võrdlemisi passiivne.²² Elavat kuningat kunagi ei jumalikustatud ega ka peetud näiteks jumala pojaks või maapealseks kehastuseks. Samas tähistati kuninga surma vormeliga „ta sai jumalaks“ ning elavad tõid neile ohverdusi.²³ Troonile saamist ja samuti sellelt lahkumist seletati sageli jumaliku tahtega.

Igas kuningas nähti kuningas edasi kanduvat kunagise eelkäija Labarna olemust, mis kajastub ka selle nime muutumises üleüldiseks kuningatiitliks.²⁴ Personaalnimed Labarna ja Tawananna muutumine Hetiidi kuninga ja kuninganna nimetusteks on sarnane Rooma ajalooga, kus Caesari nimest sai hiljem kõrgeimat valitsejat tähistav termin.²⁵ Tiitli *labarna* puhul võis varieeruda esitäh, andes nõnda tulemuse *tabarna*. Isikunime ja tiitli eristamise jaoks on töös viimase puhul kasutatud kursiivi ja väiketähte.

Tabarna/labarna kõrval oli Hetiidi riigi valitsejatel tiitlina kasutusel ka logogramm LUGAL, mis tähendab kuningat.²⁶ See eksisteeris ka kohalike väiksema mastaabiga kuningate tituluuris, näiteks LUGAL KUR *Hakpišša* – Hakpišša kuningas. Pikendatud versioon sellest

²¹ Gary Beckman. *Royal Ideology and State Administration in Hittite Anatolia. – Civilizations of the Ancient Near East 1*. J. M. Sasson (toim). New York. 1995. Lk 533.

²² Beckman, 1995: 529–531, 533; Gurney, 1958: 105.

²³ Gurney, 1958: 119–120.

²⁴ Gurney, 1958: 115. Surnud kuningaid selle tiitliga ei kutsutud.

²⁵ Vladimir Sazonov. *Tabarna/Labarna – imperiaalse idee reflektioon ühe hetiidi kuningliku tiitli näitel. – Tuna*, 2011/2, lk 19.

²⁶ Sazonov, 2011: 19. Hetiidi keeles *haššu*.

on LUGAL.GAL, millele vastab hetiidikeelne sõna *šalli-haššu* ja mida võib tõlkida *suurkuningaks*. LUGAL.GAL tiitlit omistatakse Hetiidi kuningatele juba vähemalt Hattušili I ajast saati. Sellega rõhutati oma Anatoolia ülemvalitseja staatust ning võrdsust Mesopotaamia ja Egiptuse kuningatega.²⁷

1.2 Kronoloogilised ja genealoogilised probleemid

II aastatuhandel puudus kirjandustraditsioon, mille esmaseks eesmärgiks oli objektiivne ajaloo üleskirjutamine. Allikad jutustavad küll sise- ja välispoliitilistest arengutest, kuid puudub kaasaegne raamistik, mis seoks neid sündmusi ühtseks tervikuks. Seda raamistikku aitaks tekitada kronoloogia, kuid täpsed daatumid, mis aitaksid sündmusi järjestada ja kindlalt ajajoonele kinnitada on hetiidi kirjanduses harvad. Valitsejate vahetumise aeg ja kuningate järjekord on oluline, kuid ka praegu pole suudetud veel kõiki Hetiidi kuningaid täpselt oma kohale paigutada. Kuningaliini rekonstrueerimine vajab kuningate vaheliste suhete ja valitsejate valitsemisaja välja selgitamist.

Paljudes kuningaga seotud tekstides viidatakse eelnevatele kuningatele. Paremal juhul on tegemist genealoogiatega, mis aitab konkreetselt siduda kuningaid omavahel. Samas ei peegeldada need alati reaalselt valitsejate järgnevust, kuna troon võis päranduda ka isikule, kes polnud eelmise võimul olnud kuninga otsene järeltulija. Sellisel juhul jäi eelkäija tõenäoliselt troonipärija genealoogiast välja. Mõned kuningad viitasid ka eelneva valitsejate tegevusele. Telepinu edikt esitab lühidalt Vana riigi ajaloo. Selles esitatud kuningate järjekord on küll ajaloolaste poolt aktsepteeritud, kuid muus osas tuleb silmas pidada, et teksti eesmärk polnud ajaloo jäädvustamine.²⁸

Eelkäijate mainimisega seoses tekitab tihti segadust ka kuningate nimede korduvus. On teada kaks või kolm Hattušilit, kolm Arnuwandat ja kuni neli Tudhalijat. Loomulikult ei eristanud tollased nimekaimudest kuningad üksteist järjekorranumbritega. Tavaliselt kergendab kuninga tuvastamisel tema isa nimetamine tekstides. Kuid on teada kaks Arnuwandat, kelle isad

²⁷ Vladimir Sazonov. Die Königstitel und -epitheta in Assyrien, im Hethiterreich und in Nordsyrien (Ugarit, Emar, Karkemiš) in der mittellassyrischen Zeit: Strukturelle Gemeinsamkeiten, Unterschiede und gegenseitige Beeinflussung. TÜ Kirjastus, 2010. Lk 179–180.

²⁸ Mario Liverani. Myth and Politics in Ancient Near Eastern Historiography. London, 2004. Lk 28–29.

kandsid nime Tudhalija.²⁹ Mõnel juhul aitab isikuid eristada see, kui on teada *tawananna*. Kuid jällegi on vähemalt üks juhul, kus see tekitab just segadust – Muršili II ja Urhi-Tešubi/Muršili III puhul, kelle mõlema kuninganna kandis nime Danuhepa.³⁰

Hetiididel olid olemas ka tekstid, mida parema sõna puudumisel võiks nimetada kuninganimekirjadeks, kuid nende roll oli võrreldes Mesopotaamia ja Egiptuse nimistutega mõnevõrra teistsugune. Nende olemus oli rohkem seotud ohverdamistega ja esiisade kultusega kui poliitilise ajaloo jäädvustamisega. Nendest on puudu mõned meile teada olevad kuningad, näiteks Zidanta I ja Tahurwaili. See asjaolu võis tuleneda seigast, et kuningas, kes oli saanud võimule ebaausal teel, olles oma eelkäija mõrvanud või pagendanud, võis tahta viimast ka ajaloost ja inimeste mälust kustutada, jättes talle ohvriannid toomata.³¹ Lisaks on nimekirjadesse lisatud nende isikute nimesid, kes olid küll kõrgeast, kuid suurvõimude troonil arvatavasti kunagi ei istunud.³² Mõningast abi saab ohverdusnimekirjadest kuningate järjekorra kontrollimisel, eeldusel, et nimekirjad on kronoloogilised.

Suhtelist järgnevust aitavad taastada ka kuningatega seotud kirjalike allikate keele- ja võimusembolite, näiteks kuninglike pitsatite ja tiitlite evolutsioon. Paleograafia puhul tuleb arvestada, et kirjutajad ei pruukinud tekste kopeerida sõna-sõnalt, vaid võisid teha neisse muutusi vastavalt oma aja keelereeglitele.³³ Lisaks muudab kirjutajate suur hulk ja käekirjade erinevus pildi kirjuks. Üksikute kirjamärkide evolutsiooni põhjal on siiski võimalik paigutada tekstid omavahel ajalisse järjekorda.³⁴ Ajaloolased on üritanud ka pitsatid ja tiitlid paigutada tüpoloogilisse jadasse, mis aitaks mõista valitsejate järgnevust.³⁵

Nagu öeldud, siis väljendavad allikad ajalisi väärtusi minimaalselt. Isegi annaalides piirduakse aastate vaheldumiste kirjeldamise puhul ainult väljenditega nagu *järgmisel aastal* või *kevade saabudes*, samuti ei kirjeldata neis tervet võimuperioodi. Samas on võimalik, et

²⁹ Herman Genz & Dirk P. Mielke. Research on the Hittites: A Short Overview. – Insights Into Hittite History and Archaeology. D. P. Mielke, H. Genz (toim). Leuven: Peeters. 2011. Lk 15–16.

³⁰ Bryce, 2005: 211, 376; Gary Beckman. Hittite Chronology. – *Akkadica*, 2000, 119–120. Lk 19. Eksisteerib ka võimalus, et Danuhepade puhul oli tegu ühe isikuga.

³¹ Shoshana R. Bin-Nun. Who Was Tahurwaili, The Great King? – *Journal of Cuneiform Studies*, 1974, 26. Lk 120.

³² Albrecht Goetze. On the Chronology of the Second Millennium B.C. – *Journal of Cuneiform Studies*, 1957a, 11–2. Lk 53–55; Albrecht Goetze. The Problem of Chronology and Early Hittite History. – *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 1951, 122. Lk: 21–22; Beckman, 2000: 19.

³³ Beckman, 2000: 21–22; Harry A. Hoffner. Hittites. – Peoples of the Old Testament World. A.J. Hoerth, G.L. Mattingly, E.M. Yamauchi (toim). Baker. 1996. Lk 132–133; H. Graig Melchert. Middle Hittite Revisited. – *Studi Micenei E Egeo-Anatolici*, 2007, Vol 49. Lk 525–526. Keeleliselt jagatakse suures plaanis areng vanahetiidi, keskhetiidi ja uushetiidi keeleks.

³⁴ Silvin Košak. Dating of Hittite Texts: A test. – *Anatolian Studies*, 1980, 30. Lk 31.

³⁵ Pitsatite kohta vt Donald F. Easton. Hittite Land Donations and Tabarna Seals. – *Journal of Cuneiform Studies*, 1981, 33–1. Tiitlite arengu kohta vt Sazonov, 2010: 170–216.

kronoloogiat puudutavad tekstid kirjutati puidust tahvlitele, mis kahjuks pole säilinud.³⁶ Seda kinnitab ka asjaolu, et hetiidi tekstides tähistati osa kirjutajaid sõnadega DUB.SAR ja DUB.SAR.GIŠ, millest viimast võib tõlkida kui *puu peale kirjutaja*.³⁷

Ajaloolised sünkronismid teiste maadega aitavad samuti teha mõningaid järeldusi seoses kuningate valitsemisajaga hetiide ajaloos. Tähtsaimaks kultuuridevaheliseks sünkroonsündmusteks, mis aitab kronoloogiat üles ehitada, võib pidada Babüloni purustamist. Kuid selle sündmuse dateerimine on pikka aega ajaloolaste seas lahkarvamusi tekitanud ning seetõttu on seda sündmust aja jooksul paigutatud isegi kuni 400-aastasesse vahemikku.³⁸ Teistest tähtsamatest sünkronismidest on tähelepanuväärsed Kadeši ja Nihrija lahingud, aga ka Ramsese ja Hattušili vaheline rahuleping ja Amarna perioodi kirjavahetus, kuigi nendeegi daatumid pole Egiptuse kronoloogia ebakindlusest tulenevalt kindlalt teada.³⁹

Lisaks sünkronismidele aitavad kronoloogiat kindlamalt fikseerida ka astronoomilised sündmused. On teada, kuidas Muršili II ühe sõjaretke ajal kaškalaste vastu „andis päike ende“.⁴⁰ Suure tõenäosusega oli tegemist päikesevarjutusega, mis Muršili valitsusajal võis toimuda kas 1312. või 1308. aastal.

Käesolev töö järgib Trevor Bryce'i väljapakutud kronoloogiat.⁴¹

Seega, et analüüsida Hetiidi riigi troonipäriluse seaduspärasusi, juhul kui neid oli, on loomulikult vajalik kuningad järjekorda paigutada ning välja tuua ka nende omavahelised suhted.

³⁶ Beckman, 2000: 20.

³⁷ Dorit Symington. Late Bronze Age Writing-Boards and Their Uses: Textual Evidence from Anatolia and Syria. – *Anatolian Studies*, 1991, 41. Lk 111,113. Ei graveeritud otse puuplaadi peale vaid see kaeti esmalt vahakihiga.

³⁸ Põhilised variandid, mis aja jooksul esile on tõusnud on aasta 1651 – Goetze, 1951: 23, 25; Albrecht Goetze. The Predecessors of Šuppiluliumaš of Ḫatti. – *Journal of the American Oriental Society*, 1952, 72–2. Lk 21–26; aasta 1595 – Gurney 1973a: 249; aasta 1531 – William F. Albright. A Note on the Chronology of the Second Millennium B.C. – *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 1952, 126. Lk 24–26; Michael B. Rowton. The Date of the Hittite Capture of Babylon. – *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 1952, 126. Lk 20–24; aasta 1499, vt Bryce, 2005: 491. Samas paigutab vanem ajalookirjutus sündmuse isegi nii kaugele kui 1870, vt Vassili V. Struve. Vana-Idamaade ajalugu. Tartu : Teaduslik Kirjandus. 1949. Lk 302.

³⁹ Beckman, 2000: 23–24; Bryce 2005: 377.

⁴⁰ Peter J. Huber. The Solar Omen of Muršili II. – *Journal of the American Oriental Society*, 2001, 121–4. Lk 640–644.

⁴¹ Bryce, 2005: xv.

1.3 Valitav kuningavõim

Asjaolu, et Hattušili I ja Telepinu kutsusid troonipärilusküsimuste lahendamisel kokku *panku* ehk omamoodi assamblee või ühiskonna eliidi üldkogu, mis tõlkes tähendab „igaüks, kõik“⁴², on tekitanud ajaloolaste seas küsimust, kas see ei võiks olla kunagine jäänuk valitavast kuningavõimust. Sellele võib viidata ka tekstikatke Hattušili testamendist: „*Muršili is now my son. [You must acknowledge] him. You must enthrone him*“.⁴³ Varajase kuningriigi puhul võis tavalise poliitilise ebastabiilsuse põhjustada tüli kuninga ja aadlike vahel – ühelt poolt soovis kuningas pärinevust oma äranägemise järgi ning teisalt tahtsid aadlikud säilitada oma kunagisi õigusi.⁴⁴ Kuningas oli kõigest „esimene võrdsete seas“. Gurney ei näe aga *panku* kokkukutsumises troonipäriluse kohustuslikku osa, vaid peab selle põhjuseks lihtsalt kuninga enda otsuse teatavaks tegemist avalikkusele. Igasugused *panku*-poolsed piirangud kuningale järglase määramise osas puuduvad.⁴⁵ *Panku* olemus on problemaatiline.⁴⁶ Selle puhul tundub, et tegemist polnud lihtsalt valitseva klassiga ega ka ainult aristokraatliku kogumiga, kuigi pääs sellesse oli kindlasti piiratud. See hõlmas enda alla ka kuninga teenijaskonda ning kõrgemat bürokraatiat.⁴⁷ *Panku* funktsioon piirdus nõu andmise ja juriidiliste ülesannetega – kuninga tähtsamate avalduste tunnistamise ja kohtuvõimuga. Hattušili I käskis oma vastsel pärijal Muršilil probleemide korral *panku*’ga aru pidada ja Telepinu ajal hukkas *panku* kuninga vastu olevaid isikuid. Aga ka *panku* võim ei saanud olla eriti laialdane, vaid pigem erakorraline, kuna *panku* figureerimine üldises kohtusüsteemis oli minimaalne.⁴⁸ Kuninga juriidiline võim oli kindlasti suurem, kuna Telepinu tühistas *panku* määratud surmaotsuse.⁴⁹ Ka teistes tekstides figureerib *panku* passiivsena, tulles kokku ainult kuninga käsul. Samuti jäi *panku* tegevusetuks riigi hilisemas ajaloos⁵⁰, kui esile kerkis probleeme seoses usurpeerimistega, mille lahendamine edikti järgi just assamblee pädevusse pidi jääma.⁵¹

Seega võib tõdeda, et puuduvad kindlaid tõendeid, mis viitaksid *panku* või mingi muu ühiskondliku kogumi otsesele ning õigusjärgsele mõjule Hetiidi riigi troonipärija määramisel.

⁴² Gary Beckman. The Hittite Assembly. – *Journal of American Oriental Society*, 1982, 102–3. Lk 435.

⁴³ Testament § 7.

⁴⁴ Albrecht Goetze. *Kulturgeschichte Kleinasien*. Munich. 1957c. Lk 86.

⁴⁵ Gurney, 1969: 63; Gurney, 1973a: 253.

⁴⁶ Vt erinevaid arusaamu Hoffman, 1984: 76–77.

⁴⁷ Beckman, 1982: 442. Kuninga perekond ei olnud *panku* osa, kuna selle tähistamiseks kasutati eraldi terminit – *salli haššatar*.

⁴⁸ Beckman, 1982: 440.

⁴⁹ Edikt § 26.

⁵⁰ *Panku* kohta on andmeid kuni Tudhalija IV valitsemiseni.

⁵¹ Beckman, 1982: 440–441.

Küll oli sellel vähemalt Telepinu ajal oma osa kuningapere vastu sooritatud kuritegude eest karistamisel.⁵²

1.4 Matrilineaarsus

Teine faktor, mis võis tingida probleeme kuningate vahetumisel varajases riigis, oli võimalik matrilineaarsete ja patrilineaarsete põhimõtete konflikt. Sellele viitavad kuninganna ehk *tawananna* suur roll nii poliitilises kui ka religiooses elus ning fakt, et ta jätkas omal positsioonil ka pärast *tabarna* surma ning uue kuninga kroonimist.⁵³ Hetiidi matriarhi positsioonis on nähtud hattide – mitte-indoeuroopa päritolu Anatoolia rahva ühiskonna jäänukit.⁵⁴

Matrilineaarsus tähendaks seda, et vana kuninga surres võtab trooni üle tema õepoeg. Õigemini pärandub võim emalt tütrele, ja valitsev kuningas, tema vend, on üksnes võimu teostaja.⁵⁵ Kui kuninglik veri liigub naisliini pidi, siis pole muret, et see mõne õnnetu juhuse tõttu katkestatud saaks. Suktsessiooni eelduseks on, et pärandaja annab oma rolli üle inimesele, kes on nii-öelda tema lihast ja luust. Teisel aastatuhandel eKr oli teadupärast isaduse tõestamine võimatu, emadus aga lihtsasti jälgitav. Selle tõttu oleks naisliini pidi pärimine kindlam variant.

Selle vaate pooldajaks on olnud eelkõige Riemschneider, mõjutatuna Døvgjalo ja Ivanovi töödest.⁵⁶ Nimelt seik, et Hattušili I sidus ennast eelkäijaga just naisliini kaudu, nimetades end *tawananna* venna pojaks – ŠA *tawananna DUMU ŠEŠ.ŠU*⁵⁷ –, tähendas Riemschneideri meelest selget vihjet matrilineaarsusele. Ta nägi logogrammi DUMU taga hetiidi sõna, mis tollal tähendas mitte „poega“, vaid „pärijat“, vastupidiselt levinud arusaamale. Riemschneider leidis aga, et hetiitidel esineb matrilineaarsus veidi teistsugusel kujul: nimelt kuningaks ei saanud mitte *tawananna* vend vaid abikaasa.⁵⁸ Paralleele võib tuua kreeka müütidest, kus võimule saamiseks piisas tihti kuningatütrega abiellumisest. Näitena sobivad Helena ja

⁵² Beckman, 1995: 533–534.

⁵³ James G. Macqueen. Hittian Mythology and Hittite Monarchy. – *Anatolian Studies*, 1959, 9. Lk 181.

⁵⁴ Gurney, 1973a: 667.

⁵⁵ Lerner näeb neid ka abielluvat – Gerda Lerner. *The Creation Of Patriarchy*. Oxford: University press. 1986. Lk 155; kuid see praktika oli hetiitidel keelatud, vt Ekrem Akurgal. *The Hittian and Hittite civilizations*. Ankara, 2001. Lk 116.

⁵⁶ Hoffmann, 1984: 88–89.

⁵⁷ Hattušili teod § 1.

⁵⁸ Riemschneider. 1971: 85. Kuid üksikute Vana riigi eelsete kuningate troon pärandus pojale – Kaneši LUGAL Anitta oli kuningas Pithana poeg, vt Bin-Nun, 1975: 27.

Menelaos ning samuti olukord Ithakal Odysseuse äraolekul, kus Penelopet piirasid kosjalised.⁵⁹

Kuigi paljud teadlased nõustuvad *tawananna* tugeva positsiooniga kui eelneva hattide rahva ühiskonna pärandiga, jääb naisliini pidi pärimine siiski üldiselt vastuvõetamatuks. Kuna riigi ajaloos ei ole teada rohkem olukordi, kus *tawananna* vennapoeg päriks trooni, siis jääb Hattušili I isoleeritud juhtumiks.⁶⁰ Vastuväiteid on kogunenud hulgi. Esiteks pole ükski teine hetidi valitseja oma genealoogias nimetanud mõnda naisisikut. Kui sugulus *tawanannaga* oli kuningavõimu aluseks, siis toodaks seda kindlasti rohkem esile.⁶¹ Teiseks laidab Bin-Nun maha DUMU tõlgendamise „pärijana“. Sama tekst, kust Riemschneider infot sai, kasutab mitmel korral sama logogrammi ka kontekstis, kus see saab tähendada ainult „poega“. Ning kui tegemist oleks matrilineaarsusega, siis on ebaselge miks Hattušili rõhutas Muršilit oma pojana, kuigi troonile saamine sellisel juhul seda seost ei nõudnud.⁶² Kui Hattušili oli konkreetselt *tawananna* vennapoeg, siis sellisel juhul ei oleks tegemist matrilineaarse pärimisega. Selleks oleks ta hoopis pidanud olema kuninga õepoeg.⁶³ Gurney esitab fakti, et Hattušili I aegses ühiskonnas kehtivad seadused olid väga mehekesksed ja naised olid võrdlemisi tõrjutud ja seega ka naisliini pidi pärimine sellisesse keskkonda ei sobinud.⁶⁴ Võitluses trooni pärast üritasid kuningale kaugemad sugulased, näiteks langud, võimule saamiseks kõrvaldada just kuninga poegi kui eelistatud pärijaid, mis räägib meesliini pärimise kasuks. Kuningapojast trooninõudleja põhilisteks konkurentideks olid tema vennad. Matrilineaarsus ei mänginud vähemalt Vana riigi ajal seega arvatavasti enam rolli ning Hattušili I väidetava genealoogia puhul oli tegemist anomaaliaga.

⁵⁹ Margalit Finkelberg. *The Greeks and Pre-Greeks*. Cambridge: University Press. 2005. Lk 68–69.

⁶⁰ Blasweiler, 2013: 95.

⁶¹ Gary Beckman. *Hittite Diplomatic Texts*. Atlanta: Society Of Biblical Literature. 1999. Lk 14–15.

⁶² Bin-Nun, 1975: 20–21.

⁶³ Bin-Nun, 1975: 26.

⁶⁴ Gurney, 1973a: 668; Beckman, 1999: 16.

2 Troonipärilus

2.1 Vana riik

2.1.1 Labarna

Valitsemisaastad: 1680 – 1650⁶⁵

Tawananna: Tawannanna⁶⁶.

Labarna kohta kindlaid kaasaegseid tõendeid on kahjuks vähe. Labarnast kirjutab rohkem tunduvalt hilisem Telepinu edikt, kus temaga alustatakse Hetiidi riigi ajalugu.⁶⁷ On tõenäoline, et Labarna oli varasema kuningliku perekonnaga ühenduses kõigest abielu kaudu Tawanannaga, kuid eelmine kuningas adopteeris ta, eesmärgiga määrata ta nõnda troonipärijaks. See selgitaks, miks Hattušili sidus oma genealoogias ennast just Tawanannaga – side kuningasooga oli eelkõige just tema kaudu.⁶⁸ Eelneva kuninga identifitseerimisel toob mõningast abi ohverdamisnimekiri, kuid sellegi tekst on kaheti mõistetav.⁶⁹ Ohverdamisnimekirja alusel võis eelnevaks kuningaks olla PU-Šarruma või Tudhalija⁷⁰. Kuid osa aadlist ei nõustunud vana kuninga troonipärija valikuga Labarna näol ning soovis näha troonil hoopis Papahdilmahit.⁷¹ Sellest olukorrast sai alguse Papahdilmahi toetajate mäss, mille otsene tulemus allikates ei kajastu. Võimalik, et Šanahuitta linnas asuv separatistlik režiim võis kesta kuni Hattušili valitsemiseni, mil see viimaks maha suruti.⁷² Seda lubab

⁶⁵ Kõik valitsemisajad põhinevad Bryce, 2005: xv ja Greg McMahon. The History of Hittites. – *The Biblical Archaeologist*, 1989, 52–2/3. Lk 64.

⁶⁶ Mauro Giorgieri. Verschwörungen und Intrigen am hethitischen Hof. Zu den Konflikten innerhalb der hethitischen Elite anhand der historisch-juristischen Quellen. – *Hattuša-Boğazköy – Das Hethiterreich im Spannungsfeld des Alten Orients. Akten des 6. Internationalen Colloquiums der Deutschen Orient-Gesellschaft*. G. Wilhelm (toim). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 2008. Kõik kuningannad selles töös on Giorgieri põhjal, kui pole märgitud teisiti. Kuna tihtipeale valitses *tawananna* pärast kuninga surma edasi, siis on märgitud need järgneva kuninga valitsuse ajal tärniga.

⁶⁷ Huvitaval kombel on aga selle lõik Labarna kohta ääretult sarnane tema järglase Hattušili I lõiguga. See on mõned ajaloolased pannud arvama, et Labarna ja Hattušili olid sama isik ning tegu oli edikti kirjutaja veaga, mis võis tuleneda sellest, et Hattušili ja ka hilisemad kuningad kasutasid tiitlit *labarna*. Vt Heinrich Otten, Die hethitischen historischen Quellen und die altorientalische Chronologie. Mainz and Wiesbaden. 1968. Lk 104. Siiski tundub see ebatõenäoline, sest kordamine on retooriline eesmärgk: vägagi sarnane on ka Muršilile pühendatud lõik. Vt Bryce, 2005. 65–66.

⁶⁸ Trevor Bryce. Hattušili I and the Problem of Royal Succession in the Hittite Kingdom. – *Anatolian Studies*, 1981, 31. Lk 12–13.

⁶⁹ Beal, 2003b: 16. *PU-Šarruma, son of Tudhaliya, [fath]er of Papahdilmah (and?/ the?) father of La[barna]*. Mainitud Labarna oli tõenäoliselt Labarna II ehk Hattušili, kuna Labarna I polnud kuninglikku verd. Seega ei oleks Beali arvates tema esiisad tohtinud saada ka taolisi ohverdusi. Hattušili side Papahdilmahiga sõltub vastava katkendi tõlkimisest.

⁷⁰ Sel juhul oli PU-Šarruma Tawananna vend.

⁷¹ Testament § 20.

⁷² Bryce, 2005: 75–76.

arvata ka testamendi 20. paragrahvi viimased laused, millest võib oletada, et mässajad olid pikka aega karistusest. Kuid asjaolu, et Telepinu edikt räägib Labarna valitsemisest kui edukast perioodist ning hilisemad kuningad samastasid ennast temaga, viitab sellele, et suurkuningana väljus just Labarna. Tema surma kohta andmeid pole.

2.1.2 Hattušili I/Labarna II

Valitsemisaastad: 1650 – 1620

Tawananna: Kadduši, Haštajar?

Hattušili genealoogia on keeruline. Ainsa sugulussidemena esitles ta ennast Tawananna vennapojana.⁷³ Tema isa millegipärast ei mainita. See võib olla põhjustatud asjaolust, et tema isa ei olnud kuningas ja seetõttu polnud mainimist väärt.⁷⁴ Teine võimalus on, et tema isa võis olla üks tema vanaisa häbistatud poegadest.⁷⁵ Helck ja Bin-Nun leiavad, et selleks võis olla mässumeelne Papahdilmah ning seetõttu ei toonud Hattušili teda esile.⁷⁶ Ka tema troonile tõusmise asjaolud on salapärased. Kindlasti polnud ta Labarna otsene järeltulija. Asi näib seda probleemsem, kui Hattušili isana näha ühte kunagist mässajat. Beal tõstatab üsnagi spekulatiivse sündmuste rekonstruktsiooni: Labarnal polnud meessoost pärijaid ning seetõttu koostati Papahdilmahi mässu järel omamoodi leping, millega pärast Labarnat sai suurkuningaks Hattušili.⁷⁷ Hattušili igatahes suhtus Labarnasse positiivselt, mis lubab arvata, et Hattušili saamine kuningaks oli ka Labarna soovidega kooskõlas. Samuti hoidis ta mässu ajal selgelt viimase poole, isegi kui üks mässajatest oli tema isa. Beckmani seisukoht, et Labarna lapsendas Hattušili, et kindlustada tema koht troonipärijana, näib usutav.⁷⁸

Juba Hattušili ajal mässavad tema vastu tema pojad Huzzija ja Hakkarpili, kelle Hattušili oli provintsivalitsejateks määranud.⁷⁹ Mõlemad mässud suruti maha, pojad kõrvaldati võimult ning Hattušili ütles neist lahti. Arvatavasti polnud Hattušilil rohkem legitiimseid poegi, kes oleks troonipärijaks sobinud ning võib-olla kavatses ta oma koha pärandada mõnele oma

⁷³ Hattušili annaalid § 1.

⁷⁴ Näiteks PU-Šarruma, vt viited 69, 70.

⁷⁵ Bryce, 1981: 13.

⁷⁶ Wolfgang Helck. Zum ältesten Geschichte des Hatti-Reiches. – Beiträge zur Altertumskunde Kleinasien (Festschrift für Kurt Bittel). R. M. Boehmer and H. Hauptmann (toim). Mainz am Rhein, 1983. Lk 280; Bin-Nun, 1975: 9.

⁷⁷ Beal, 2003b: 25–31.

⁷⁸ Beckman, 1986: 21.

⁷⁹ Testament § 12; Bryce, 2005: 87.

sohilapsele. See, et kuningaks võis saada ori, põhjustas omakorda rahutusi pealinnas Hattušas, kus mässajad koondusid Hattušili tütre selja taha, sest tal oli meessoost järglasi, kes oleks kõlvanud troonipärijateks. Paistab, et mäss oli verine ning see kulmineerus Hattušili tütre positsioonilt tagandamise ja pagendamisega.⁸⁰ Rahutused olid üsna kindlalt põhjustatud suksessiooniprobleemidest, tõenäoliselt kartusest, et järgmiseks kuningaks võiks saada keegi, kes polnud Hattušili otsesest vereliinist. Sellel kartusel oli ka alust, sest Hattušili määraski järglaseks algselt oma õepoja Labarna Noorema, kelle ta adopteeris. Labarna Noorem oli aga oma ema ning vendade küllaltki tugeva mõju all ja need ässitasid teda vana kuninga vastu. Seetõttu muutis Hattušili oma meelt ja hoopis pagendas Labarna pealinnast. Uueks valitsejakandidaadiks määras ta vastadopteeritud Muršili.⁸¹

Hattušili surm oli seotud Aleppo sõjakäiguga. Ta võis seal saada hukatuslikult haavata, mille järel ta langes surivoodile oma esiisade linnas Kuššaras, kus ta tahtis veeta oma viimseid elupäevi ning kindlustada troonipärija positsiooni. Surma põhjust kinnitab fakt, et järgmine kuningas Muršili I läheb sõjakäigule Aleppo vastu, et „kätte maksta oma isa surma eest“.⁸²

2.1.3 Muršili I

Valitsemisaastad: 1620 – 1590

Tawananna: Haštajar*?, Kali.

Kõige levinum arvamus on, et Muršili oli Hattušili lapselaps. Tema emaks nimetatakse kõige tihedamini Haštajari – teda kõnetab ka Testamendi viimane paragrahv.⁸³ Viimasel ajal on mõned ajaloolased teda Hattušili naiseks pidama hakanud, mis tähendaks, et Muršili oli hoopis Hattušili poeg.⁸⁴

Nagu mainitud, siis juba Hattušili I ajal tekisid õukonnas seoses pärimisküsimustega konfliktid. Kuigi need probleemid leidsid lahenduse enne Hattušili surma, pidas viimane siiski vajalikuks kinnitada oma otsust ka kirjalikult. Hattušili testamendi eesmärk oli kahtlemata

⁸⁰ Testament § 13–18; de Roos, 2001: 403.

⁸¹ Testament § 2–6.

⁸² Bryce, 2005: 86, 97.

⁸³ Richard H. Beal. Studies in Hittite History. – *Journal of Cuneiform Studies*, 1983, 35. Lk 123–124 leiab, et need võisid olla Haštajara ja Maratti. Testament § 23.

⁸⁴ Forlanini, 2010: 124 ja viited 46–47.

kindlustada Muršili troonile saamine ilma probleemideta. Testament teeb oma otsuse *pankule* teatavaks ja käsib sel Muršilile valitsemisel abiks olla ja talle vajadusel nõu anda.⁸⁵

Pärast Hattušili I surma võis võim mõni aeg olla Pimpira nimelise mehe käes, kes valitses regendina, kui Muršili veel nooruse tõttu valitsemiseks võimeline polnud, ent allikad on selle koha pealt liigagi fragmentaarsed, et kindlamaid järeldusi teha.⁸⁶ Üsna selgelt oli Muršili ise valitsemiseks veel liiga noor, kuna vanaisa lubas tal sõjakäigule minna alles kolme aasta pärast.⁸⁷ Edaspidi Muršilil võimul olemisega probleeme ei ilmne.

Muršili väga edukas valitsusaeg tipnes Aleppo ja Babüloni rüüstamisega, mille järel tapsid sugulased vandenõu käigus kuninga. Muršili vägivaldne surm võis saabuda paari aasta jooksul pärast Babülonist naasmist.⁸⁸ Ta ei jõudnud endale määrata järglast, kes asuks riigi troonile ning seetõttu algas üsna verine periood Hetiidi riigi ajaloos suurkuninga tiitli pärast.

2.1.4 Hantili I

Valitsemisaastad: 1590 – 1960

Tawananna: Harapšili (teine nimekuju Harapšeki)

Telepinu edikti järgi oli Hantili Muršili I õe⁸⁹ ja Hattušili tütre Harapšili mees, kes oli eelkäijaga samast generatsioonist. Hattušili vereliin jätkus seega naisliini pidi. Veelgi enam – Forlanini peab Hantili isaks Pimpirat, kes võis olla kas Hattušili I vend või Labarna I poeg ning võimalik, et koguni Muršili valitsusaja alguses kaasvalitseja.⁹⁰ See oleks kahtlemata suurendanud ka Hantili kuningaks saamise legitiimsust. Hantili kandis õukonnas tiitlit LÚŠILA.SU.DU₈.A ehk „karikakandja“. Koos oma väimehe Zidantaga tappis ta varsti pärast Babülonist naasmist Muršili – tegu, mida Telepinu Edikt kirjeldab koletislikuna – ning asus

⁸⁵ Testament § 7–8.

⁸⁶ Gurney, 1973a: 249.

⁸⁷ Testament § 8.

⁸⁸ Gurney, 1973a: 251. Samas on ka arvatud, et Muršili võim võis edasi kesta veel 15–20 aastat pärast naasmist – vt Goetze, 1951: 20, viide 10.

⁸⁹ Originaalteksti kiilkirjamärgist lähtub, et Hantili oli abielus Muršili I „naise“, mitte „õega“. Kuid arvatavasti tuleb seda võtta kui kirjutaja tehtud viga – neid kahte sõna tähistavad märgid on nimelt üsna sarnased. Vt Gurney, 1973b: 659, viide 3; Goetze, 1957a: 55. Bin-Nuni arvates räägib selle kasuks ka see, et kui Hantili oleks lisaks mõrvarile ka abielurikkuja, siis oleks Telepinu seda oma tekstis kindlasti propagandistlikult ära kasutanud. Vt Bin-Nun, 1975: 87–88, eriti viide 130.

⁹⁰ Forlanini, 2010: 127–128; Gurney 1973a: 249.

troonile.⁹¹ Pole teada, mis sai Muršili poegadest, kui tal neid oli. Edikt jutustab, et „kui Muršili sai kuningaks, siis olid temagi pojad ... üheskoos“⁹², kuid see võib olla ka pelgalt retooriline kordus, jäljendades sõnasõnalt eelmiste kuningate kohta käivat. Muršili poegade kõrvaldamist oleks Telepinu kindlasti esile toonud.

Edikti järgi kahetses Hantili Muršili tapmist ja seda, et võttis Zidanta nõu kuulda, sest Muršili saatus võis tabada tedagi. Ta kartis jumalate kättemaksu, mis Telepinu järgi saigi teoks hurrilaste sissetungi ja kuninganna ning tema laste vangistamise ja mõrvamise näol.⁹³ Kõigest hoolimata valitses Hantili ajaloolaste arvates kokku umbes 30 aastat. Valitsusaja lõpus aga tappis Zidanta, kes oli aidanud Hantilil võimule tulla, viimase poja Pišeni⁹⁴, kes oleks arvatavasti pärast oma isa surma troonile pretendeerinud. Samuti mõrvati Pišeni järeltulijad. Hantili ise näib olevat kõrges eas surnud loomulikku surma.⁹⁵

2.1.5 Zidanta I

Valitsemisaastad: 1560 – 1550

Tawananna: säilinud ainult nime viimane silp *-ta*.⁹⁶

Zidanta kohta on andmeid vähe: suurem osa tekste omistatakse samanimelisele ja hilisemale kuningale. Ta oli abielus Hantili I tütreaga, kelle nimi pole teada. Hoolimata sellest, et ta kiirendas oma troonile tõusmist Pišeni ja tema laste tapmisega⁹⁷, oli tal siiski nähtavasti mingisugune õigus valitsejakohale, kuna allikas ei märgi mingeid muid probleeme seoses tema kuningaks saamisega pärast Hantili surma. Seda asjaolu soodustas loomulikult side eelkäijaga abielu kaudu ja samuti see, et Zidanta kuninganna oli tõenäoliselt Hattušili lapselapselaps. Oletatavasti oli ka Muršili kukutamine just Zidantast mõjutatud, kuna Hantili

⁹¹ Edikt § 10–11. Allikas küll ei too otse välja, et Hantili sai suurvürstiks ja kandis vastavaid tiitleid, kuid seda võib siiski järeldada, kuna akadimeelses versioonis kannab tema naine kuninganna tiitlit – MUNUS.LUGAL. Vt Goetze, 1957a: 56, viide 36. Samuti kasutatakse ediktis Hantili surma puhul vormelit „ta vananes ja hakkas jumalaks saama“, mis oli reserveeritud ainult kuningatele. Riemschneider, 1971: 87–88 toob aga vastukaaluks väite, et Hantili valitses kõigest oma poja Pišeni regendina, kes oleks pärija olnud matrilineaarsete põhimõtete järgi.

⁹² Edikt § 8.

⁹³ Edikt § 12–17.

⁹⁴ Goetze pakub välja Kaššeni nimekuju. Vt Goetze, 1957a: 56, viide 40.

⁹⁵ Edikt § 18.

⁹⁶ Bin-Nun, 1975: 299.

⁹⁷ Edikt § 18.

kahetses selle puhul just oma väimehe nõu kuulamist.⁹⁸ Tuleb ka arvestada, et tegu on Telepinu, mitte Hantili enda sõnadega. Zidanta võis troonile tõustes olla juba võrdlemisi vana, sest ta oli abielus juba enne Hantili kroonimist, s.o umbes 30 aastat varem. Seega on autori arvates raske uskuda, et Hantilit aidates oli Zidantal plaanis sellega sillutada teed enda võimule tulemiseks – vastasel juhul oleks ta seda kindlasti teinud varem. Zidanta valitsusaeg jäi lühikeseks, kuna “jumalad tegid ta oma poja Ammunase tema vaenlaseks”.⁹⁹

2.1.6 Ammuna

Valitsemisaastad: 1550 – 1530

Tawananna: Tawanna.¹⁰⁰

Ammuna pääses troonile tänu oma isa mõrvamisele. See oli esimene kord vaadeldaval perioodil, kui suurvuniga tiitel pärines isalt pojale – olgugi, et mitte eriti ilusal viisil. Rohkem opositsiooni Ammuna troonile pürgimisel ei kohanud. Küsimusena kerkib esile Ammuna isa tapmise motiiv. Kindlasti polnud Zidanta enam noor, seega ei oleks Ammuna pidanud troonile tõusmist arvatavasti kaua ootama. Võib-olla oli Zidantal pärija suhtes omad plaanid. Tema valitsusaeg ei kulgenud eriti hästi, sest põud tekitas kahju nii viljasaagile kui ka loomakarjadele, lisaks muutusid osa alluvaid maid vaenulikuks. Selles kõiges näeb edikt jällegi kõrgemate jõudude meelepaha isatapu pärast: „kuhu ka tema väed sõjaretkele asusid, ei tulnud nad edukalt tagasi”.¹⁰¹ Siiski võib eelnev olla ka Telepinu propaganda ning tegelikkuses oli Ammuna sõjaretkedel ilmselt edukam, kui edikt seda kirjeldab.¹⁰² Ammuna võis surra loomulikel põhjustel, ehkki mõned uurijaid kahtlevad selles.¹⁰³

⁹⁸ Edikt § 13.

⁹⁹ Edikt § 19.

¹⁰⁰ Bin-Nun, 1975: 299.

¹⁰¹ Edikt § 20–21.

¹⁰² Harry A. Hoffner. Histories and Historians of the Ancient Near East: The Hittites. – *Orientalia*, 1980, 49–4. Lk 305–306.

¹⁰³ Charles Burney. The Historical Dictionary of the Hittites. Oxford: The Scarecrow Press. 2004. Lk 17; Bryce 2005: 103; *contra* Goetze, 1951: 20.

2.1.7 Huzzija I

Valitsemisaastad: 1530 – 1525

Huzzija sugulus Ammunaga pole päris kindel. Domineeriv arvamus peab teda viimase üheks nooremaks pojaks,¹⁰⁴ Gurney ja Bryce arvavad teda aga olevat Ammuna minia vend.¹⁰⁵ Igatahes on probleem sõltuv Telepinu ja Ammuna suhtest, millest juttu allpool. Pärast Ammuna surma hakkas taas pihta suurem veretöö. Kuningliku ihukaitse ülem Zuru lasi oma pojalt Tahirwailil, kes kandis tiitlit „kuldodamees“,¹⁰⁶ tappa Titti ning tema pojad ja mees nimega Taruhsu tappis Hantili ühes tema poegadega.¹⁰⁷ Tittit ja Hantilit võib üsna kindlalt pidada Ammuna poegadeks – nende surm oleks mõttekas ning troonile püüdlejale vajalik ainult sellisel juhul.¹⁰⁸ Kuna edikti järgi on teada, et neist sündmustest sai otsest kasu Huzzija, kes sai selle tõttu kuningaks, siis loogiline oleks näha teda nende mõrvade taga. Huzzija tahtis aga tappa ka oma vanemat õde Ištarijat ning tema meest Telepinut, ent vandenõu tuli päevavalgele ning Telepinu pagendas Huzzija. Siiski soovis Telepinu säästa teda igasugustest karmimatest repressioonidest ja vere valamisest, kartes ehk võimalikku jumalate viha ja kättemaksu.¹⁰⁹ Hiljem lasevad Telepinu lähikondlased viimase teadmata Tanuwa-nimelisel mehel Huzzija ja tema viis venda tappa.¹¹⁰

2.1.8 Telepinu

Valitsemisaastad: 1525 – 1500

Tawananna: Ištarija

¹⁰⁴ Klengel, 1999: 76; Goetze, 1957a: 56; Easton, 1981: 26. Huzzija, kes võis olla sohilaps, lasi selle seisukoha järgi tappa oma vanemad vennad, kes edastasid teda pärilusjärjekorras, vt Bin-Nun, 1974: 114–115.

¹⁰⁵ Gurney, 1973b: 663; Bryce, 2005: 417–418, viide 35.

¹⁰⁶ LÚ^{GIŠ}SUKUR.GUŠKIN – Hoffmann, 1984: 26. Kuldodamehed olid omamoodi lisauksus 12-liikmelisele kuninga ihukaitseüksusele MEŠEDI'le. – Burney, 2004: 235; nende ülesanded seostusid eelkõige palee valvamisega. Vt Collins, 2007: 102.

¹⁰⁷ Edikt § 21–22.

¹⁰⁸ Easton, 1981: 26 arvab neid olevat Huzziya vennad.

¹⁰⁹ Huvitaval kombel räägib Telepinu siin ja järgmises (§ 22–23 esimene pool) lõigus endast kolmandas isikus, erinevalt ülejäänud tekstist.

¹¹⁰ Edikt § 22, 25–26. Samas võib see, et nii Tahirwaili, Taruhsu kui ka Tanuwad koheldakse Edikti § 26 ja 31 samaväärselt ning ühtsena näidata, et nad kuulusid samasse vandenõusse. Sel juhul polnud aga loomulikult nende motiiv ka Huzzija võimule aitamine.

Nagu öeldud, on Telepinu seos Ammunaga problemaatiline. Selle kasuks, et tegemist oli kõigest väimehega räägib asjaolu, et Telepinu ei esita edikti alguses oma genealoogiat. Ehk polnud tal midagi erilist selles osas näidata. Väidet, et Telepinu istus oma isa troonile, näevad selle teooria pooldajad lihtsalt trafaretse väljendina – äia võis tinglikult isaks kutsuda.¹¹¹ Lisaks toetab viimast väidet see, et Huzzija sai troonile kohe pärast Titti ja Hantili surma, järelkult asus ta nende vennana pärilusjärjekorras enne Telepinut. Kuid küsimuseks jääb, miks peaks sel juhul ikkagi Huzzija tahtma tappa Telepinut ning oma lihast öde¹¹², kui need poleks tema troonile ohuks olnud. Eriti siis kui Huzzija oli juba troonile saanud. Nähtavasti nad siiski olid risk troonile, mis räägib selle kasuks, et Telepinu oli Ammuna poeg. Bin-Nun toob välja, et kuna Ištaparijat nimetab edikt kui esimese järgu tütar – *hantezzijaš* –, siis võis Huzzija ise olla madalama järgu järeltulija ning võib-olla koguni *pahhurzi* ehk orjatori või prostituudi laps.¹¹³ Juhul kui Telepinu oli Ammuna väimees, võiks tema edikti näha ka kui püüet enda troonile tõusmist legaalsel teel kinnitada. Kuid Gurney ning ka Bryce, kes peavad Telepinut Ammuna pojaks, arvavad, et oleks kummaline, kui Huzzija tappis oma kaks vanemat venda, üritas tappa ka oma õde ja Telepinut, aga see-eest suhtus üsnagi säästvalt oma ülejäänud viide venda, kes võiksid ka ometi troonile pretendeerida. See näitab, et tegemist võis olla perekondade vahelise rivaalitsemisega, milles esialgu saatis edu Huzzijat.¹¹⁴ Telepinu pidi olema Ammunaga poeg või väimees, sest vastasel juhul oleks mõni kolmas võimalus kindlasti ka edikti pärimisreeglis välja toodud.

Igatahes pagendas Telepinu Huzzija ja tema viis venda ning asus ise troonile.¹¹⁵ Telepinu ainus teadaolev meessoost järeltulija ja seega võimalik troonipärija Ammuna suri enne isa, samuti Ištaparija. Edikti lõigu ülesehitusest võib järeldada, et tegu oli mõrvadega, sest kohe pärast seda kurdavad jumalamehed, et verevalamine on sagenenud.¹¹⁶ Liverani oletab, et kui Ammuna ja Ištaparija oleks surnud Telepinu opositsiooni käe läbi, oleks seda edikt kindlasti välja toonud.¹¹⁷

Enda järglaseks määras Telepinu oma esimese järgu tütre Harapseki mehe Alluwamna.¹¹⁸ Telepinu surm ei kajastu allikates.

¹¹¹ Goetze, 1957a: 56.

¹¹² Edikt § 22.

¹¹³ Bin-Nun, 1975: 95–96.

¹¹⁴ Gurney, 1973b: 663.

¹¹⁵ Edikt § 26.

¹¹⁶ Edikt § 27. Kui Hoffmann ja van den Hout tõlgivad, et nad surid, siis Puhvel tõlgib, et nad tapeti.

¹¹⁷ Liverani, 2004: 42.

¹¹⁸ Goetze, 1957a: 57; Gurney, 1973b: 669; Bryce, 2005: 111–112.

2.2 Telepinu edikt

Telepinu edikti näol on tegemist konkreetselt kuningliku suktsessiooni reguleerimiseks loodud dekreediga, seega selle töö seisukohalt on see kindlast tähtsaim alustekst.

Tekst annab vägagi vajaliku ülevaate varajasema riigi ajaloo, näitamaks varasemat korratust, mis puudutas pärlust ning selle tulemust – lähisugulaste tapmised ja pagendamised, mis viisid kaoseni. Edikt hõlmab napisõnaliselt riigi ajalugu alates Labarnast kuni Telepinuni, keskendudes just võitlusele suurkuninga trooni pärast. See, et edikt ei täpsusta näiteks genealoogiaid ning jätab mõnes kohas tänapäeva ajaloolastele nõnda vajalikud detailid, mainimata, näitab, et edikt eeldab publikult minevikusündmustega kursisolekut. Edikti ajaloolise sissejuhatuse kasutamise puhul hetitide ajaloo uurimisel tuleks kindlasti arvestada ka seda, et tegemist pole objektiivse allikaga, mille eesmärk oli ajaloo kirja panemine. Tegu on poliitilistel kallutustel kirjutatud tekstiga, mis kasutab mineviku näiteid retoorilistel eesmärkidel ning ediktis kajastatud sündmused võivad seega olla moonutatud.

Mineviku sündmuste kirjeldustele järgneb suktsessiooniseadus. Edasi manitseb edikt järgima seadust ning ähvardab karistustega neid, kes seda ei tee. Edikti teine pool¹¹⁹ hõlmab lisaks veel mõningaid administratiivseid ning põllumajandusega seotud reforme, mis on selle töö seisukohast ebaolulised.

Edikti retoorika püüab näidata riigi kolme esimese kuninga, Labarna, Hattušili I ja Muršili I valitsemist omamoodi kuldajana. Nad olid edukad sõjaretkedel ja kuninglikus perekonnas konflikte polnud.¹²⁰ Edikt vastandab seda otseselt perioodile alates Hantilist, mil verevalamine valitsevas klassis tõi kaasa jumalate viha, mille tõttu kannatas terve maa.¹²¹ Kuid Telepinu taastas õigusjärgse pärimisviisi ja hoidus ise samuti edasisest vägivaldsest käitumisest. Loo moraalina esitletakse ühtsust kui tugevaks muutvat ja ebaühtsust kui katastroofi toovat elementi.¹²² Seega üritab edikt näidata omamoodi ajaloomustreid, kulmineerudes Telepinu reformidega.¹²³

¹¹⁹ Edikt § 35–50.

¹²⁰ Beckman, 2009: 242. Kuigi edikti § 7 mainib kuningate alamate truuduse murdmist Hattušili ajal, ei lasku see detailidesse.

¹²¹ Harry A. Hoffner. The King's Speech: Royal Rhetorical Language. – Beyond Hatti: A Tribute to Gary Beckman. B. J. Collins, P. Michalowski (toim). Atlanta: Lockwood Press. 2013. Lk 140–142.

¹²² Hans G. Güterbock. A View of Hittite Literature – *Journal of the American Oriental Society*, 1964, 84–2. Lk 110.

¹²³ Hoffner, 1980: 308; Ahmet Ünal, The Power of Narrative in Hittite Literature. – *Biblical Archaeologist*, 1989, 52. Lk 137.

Troonipärilust puudutav paragrahv sätestab, et „Kuningaks saagu vaid esmajärguline kuningapoeg. Kui ei ole esmajärgulist kuningapoega, saagu kuningaks teise järgu poeg. Kui aga ei ole pärijat poega, võetagu esmajärgulisele tütrele koduväi¹²⁴ ja temast saagu kuningas“.¹²⁵ Selle seisukoha põhjal pidi *pahhurzidel* ehk kuninga sohilastel puuduma võimalus troonile pretendeerida. Samuti jäid otseselt pärilusest välja venna- ja õepojad. Kuningale tundub jäävat ka võimalus valida oma legaalseste poegade seast – edikt ei too välja, et kroonprintsiks pidi olema vanim poegadest.

On võimalik, et Telepinu edikt ei toonud realselt kaasa mitte midagi uut, vaid pigem kinnitas juba varem olemas olnud tavasid nagu paljude vanaaja esimeste seadusandluste puhul tavaks oli.¹²⁶

2.3 Keskmise riik

2.3.1 Alluwamna ja Tahurwaili

Valitsemisaastad: 15. sajand¹²⁷

Tawananna: Alluwamna – Harapsek; Tahurwaili – ?

Alluwamna ja Tahurwaili järjekord on ebaselge, mistõttu käsitletakse neid siin koos. Kuigi näib, et Telepinu soovis oma mantlipärijana troonile panna väimeest Alluwamnat, selgub ühe katkendliku teksti põhjal, et viimane pagendatakse koos naisega. Nimelt mees nimega Šankus pani nähtavasti andamiseks mõeldud veini ja vilja enda tarbeks kõrvale ning sellega arvas pagendaja ka Alluwamnat seotud olevat. Kuigi tekstist on teo toimepanija kustunud, kalduvad paljud teadlased just Telepinu poole. Seega pidi sündmus toimuma enne Telepinu surma, millele viitab ka asjaolu, et Harapsek ei kanna tekstis kuninganna tiitlit.¹²⁸ Pagendamise eelistamine läheks kokku ka Telepinu soovidega hoiduda verevalamisest kuninglikus perekonnas. Siiski on ebaselge, miks peaks Telepinu oma võimaliku troonipärija minema saatma, kui tal neid niigi vähe oli. Teine võimalus on, et pagendajaks oli Tahurwaili-nimeline

¹²⁴ Niinimetatud *antiyant-* abikaasa. Väimees tuleb elama naise perekonda. Vahel naise isa ka lapsendab ta. Taoliste abielude kohta vt Beckman 1986: 17.

¹²⁵ Edikt § 28.

¹²⁶ Bin Nun, 1975: 230.

¹²⁷ Bryce jätab kuue järgmise kuninga jaoks tervelt 100 aastat. Teised kronoloogiad paigutavad need kuus valitsejat aga enamasti umbes poole sajandi sisse: nn keskmine kronoloogia 15. sajandi I poolde ja lühike kronoloogia 15. sajandi II poolde. Vt McMahon, 1989: 64.

¹²⁸ Bin-Nun, 1974: 117–118.

mees, kes ise selle teo abil mingil hetkel troonile tõusis. Tema puhul võis tegemist olla sama isikuga, kes tappis edikti § 21 järgi Ammuna poja Titti – Ammuna ihukaitse ülema ning seetõttu ka võimaliku venna Zuru poja.¹²⁹ Venna nimetamine ihukaitseülemaks oli Hetiidi kuningatel levinud praktika.¹³⁰ Savitahvlifragment ning pitsatijäljend lubavad aga arvata, et ta oli mingil ajahetkel ka suurkuninga positsioonil.¹³¹ Vaieldav on tema troonil oleku aeg. Otten püüab teda pitsati sarnasusest tulenevalt paigutada Huzzija II ja Arnuwanda I vahele, Bin-Nun tiitli tõttu Telepinu ja Alluwamna vahel, aega, kui viimane viibis pagenduses, Easton aga pitsati stiili järgi otsustades Alluwamna järele.¹³² Juhul kui Tahuwaili tõesti tõusis hetiitide kuningaks, tuleb teda näha usurpaatorina. Sellele viitab ka asjaolu, et teda pole kantud ohverdamisnimekirja, mis on arvatavasti talle järgnenud kuninga, võib-olla Alluwamna teene. Viimane võis pagendusest naastes troonile tõusta, nagu Bin-Nun oletab.¹³³ Pole teada, kas Tahurwailil õnnestus võimule saada ja kui kaua tema valitsemisaeg kestis ning kuidas ja mis põhjustel see täpsemalt lõppes, kuid igatahes oli tegemist lühikese ja kahjuks üsnagi saladusliku episoodiga Hetiidi riigi ajaloos. Alluwamna kohta jäävad allikad üpris ühekülgseks, seega pole võimalik tema troonil oleku ja sealt lahkumise tinginud asjaolude kohta väga palju öelda.

2.3.2 Hantili II, Zidanta (Zidanza) II, Huzzija II

Valitsemisaastad: 15. sajand

Tawananna: Hantili II – Harapšek; Zidanta II – Ijaja, Huzzija II – Šummiri.

Andmeid nende kolme kuninga kohta on vähe, millest tuleneb ka nende ühine käsitlemine selles töös. Esmased viited neile on kuninglike ohverduste nimekirjas.¹³⁴ Vähene informatsioon Hantili II, Zidanta II ja Huzzija II kohta on mõned ajaloolased pannud arvama, et tegemist on pelgalt varajasemate nimekaimude kordustega, või kahelnud üldse nende

¹²⁹ Klengel, 1999: 88. *Contra* Bin-Nun, 1974: 115, kes tõlgendab edikti järgi Tahuurwailit Ammuna *pahhurzi*-pojana ja Telepinu kälimehena.

¹³⁰ Collins, 2007: 102; Bryce, 2002: 22.

¹³¹ Heinrich Otten. Das Siegel des hethitischen Grosskönigs Tahuurwaili – *Mitteilungen der deutschen Orient-Gesellschaft*, 1971, 103. Lk 66.

¹³² Bin-Nun 1974: 113–114; Easton 1981: 29, 33–34.

¹³³ Bin-Nun 1974: 120.

¹³⁴ Blasweiler, 2013.

troonilolekus.¹³⁵ Siiski toetavad mitmed maavalduste ning Kizzuwantaga seotud diplomaatilised dokumendid tõendeid nende võimulolekut. Üks neist allikaist lubab ka Hantili II pidada Alluwamna pojaks.¹³⁶ Nende kolme omavaheline sugulus jääb aga segaseks. Välja on pakutud, et Hantili ja Zidanta võisid olla vennad ning Huzzija Zidanta poeg.¹³⁷ Kuninganimekirjad nimetavad Zidanta kuningannaks Ijjat ja Huzzija kuningannaks Šummirit. Kuna Hantili kuningannat pole märgitud, siis on võimalik, et *tawananna* seisusesse jäi edasi Harapšeki. Seetõttu võib oletada, et Hantili valitsusaeg oli üsna lühike.

Nende kuningate troonile pääsemise kohta andmeid ei ole. Samuti on teada ainult neist kolmest viimase surma kohta. Nimelt tappis Huzzija tema lähikondlane Muwatalli, kes tänu sellele troonile sai.¹³⁸

2.3.3 Muwatalli I

Valitsemisaastad: 1400?

Tawananna: ?

Asjaolu, et Muwatalli teenis Huzzija II ajal kuningliku ihukaitse ülemana – GAL MEŠEDI'na, võib viidata sellele, et ta oli kuninga noorem vend või muu lähisugulane.¹³⁹ Kuninganimekirjades teda ei ole, seevastu kerkib ta esile seoses maagrundi dokumentidega.¹⁴⁰ Huvitav on ka see, et ta jättis ellu oma ohvri pojad – Kantuzzili ja Himuili –, ning andis neile isegi kõrged ametikohad.¹⁴¹ Suure tõenäosusega soovis ta nõnda lepitada eelmise kuninga peret. Siiski polnud sellest nähtavasti eriti kasu, sest Muwatalli langes küllalt ruttu säästetute

¹³⁵ Robert S. Hardy. The Old Hittite Kingdom: A Political History. – *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 1941, 58–2. Lk 216.

¹³⁶ Bryce, 2005: 113–14; Gurney, 1973b: 669; Goetze, 1951: 23.

¹³⁷ Goetze, 1957a: 57; Klengel, 1999: 99; vrd Richard Beal. Review of Bryce (2002). – *Journal of the American Oriental Society*, 2004b, 124–1. Lk 148 pakub välja, et Hantili ja Zidanta olid nõod.

¹³⁸ Bryce, 2005: 114; Beckman, 2000: 27.

¹³⁹ Hans G. Güterbock. The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II. – *Journal of Cuneiform Studies*, 1956, 10–2,3,4. Lk 119 – ^mNIRGAL-ša GAL MEŠEDI; Jörg Klinger. Das Corpus der Masat-Briefe und seine Beziehungen zu den Texten aus Hattuša. – *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*, 1995, 85. Lk 94–95.

¹⁴⁰ Klengel, 1999: 100.

¹⁴¹ Bryce, 2005: 114–115, 421 viide 85: vastavalt veinitoojate ülem – GAL GEŠTIN ja kuldsete kaarikusõdalaste ülem.

käte läbi ning riiki tabab taas võitlus trooni nimel. Muwatalli ihukaitse ülem Muwa, kes võis olla tema poeg, põgenes hurrilaste juurde.¹⁴²

2.3.4 Tudhalija I/II¹⁴³

Valitsemisaastad: 1400 – 1380

Tawananna: Nikalmati.

Himuli ja Kantuzzili tõstsid riigi troonile Tudhalija, keda arvatakse olevat Kantuzzili poeg ning Huzzija II lapselaps.¹⁴⁴ Üsna pea tuli vasthakanud kuningal vastamisi seista Muwaga, kes naasis koos hurrilastest liitlastega, et nõuda tagasi Muwatallilt võetud kuningatiitlit. Tudhalija koos oma isaga oli võidukas ning kindlustas positsiooni. Seega Muwatalli I võimuhaaramisest hoolimata jätkus troonil Huzzija vereliin.¹⁴⁵ On välja toodud võimalus, et Tudhalija isa ja Muwatalli kukutaja puhul oli tegemist kahe erineva Kantuzziliga.¹⁴⁶ Esimene neist võis olla üldse hurri päritolu, mis tähendaks selget murdepunkti senises dünastias.¹⁴⁷ Ka Tudhalija kuninganna kannab hurri nime – Nikal-Mati – ja seega on võimalik ka tema hurri päritolu. Üleüldse iseloomustab perioodi tugev hurri mõju.¹⁴⁸ See, miks Kantuzzilli ise suurruningaks ei hakanud, pole teada; kuigi mõned kasinad vihjed võivad sellele siiski viidata.¹⁴⁹ Tudhalijal oli konflikt ka õe Ziplantawiga, kes tegutses kuningapaari ja nende laste vastu, kasutades selleks maagiast. Probleemi võis põhjustada Ziplantawi nõudlus *tawananna* positsioonile.¹⁵⁰ Sõjaliselt edukas Tudhalija nimetas oma väimehe endale kaasvalitsejaks. Tema surma kohta pole midagi teada.

¹⁴² Bryce, 2005: 121.

¹⁴³ Tudhalija selline nummerdamine on tingitud võimalikust Vana riigi valitsejast, kes kandis sama nime, kuid pole veel täiel määral atesteeritud. Seega kuna mõned ajaloolased on järjekorranumbri „I“ reserveeritud Vana riigi valitsejale, siis Uue riigi kuninga puhul kasutatakse segaduse ärahoidmise mõttes tihti „I/II“. Vt McMahon, 1989: 64, viide 6. On ka võimalus, et uue riigi alguses valitses veel meie senitundmatu Tudhalija, kes on ajalookirjanduses lihtsalt mõne oma nimekaimuga kokku sulanud. Vt Bryce, 2005: 122–123; Richard H. Beal. Review of Klengel (1999). – *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 2004a, 47–1. Lk 130–131.

¹⁴⁴ Collins, 2007: 42.

¹⁴⁵ Bryce, 2005: 122; Klengel, 1999: 102–103.

¹⁴⁶ Stefano de Martino. Some Questions on the Political History and Chronology of the Early Hittite Empire. – *Altorientalische Forschungen*, 2010, 37–2. Lk 184.

¹⁴⁷ Bryce, 2005: 424, viide 7.

¹⁴⁸ Gurney, 1973b: 675; Gernot Wilhelm. The Hurrians. England, Warminster: Aris & Phillips Ltd. 1989. Lk 30.

¹⁴⁹ Bin-Nun, 1975: 163–164; Gernot Wilhelm. Generation Count in Hittite Chronology. – Mesopotamian Dark Age Revisited. H. Hunger, R. Pruzsimszky (toim). Vienna. 2004. Lk 75, viide 19. Tema nimi on kirjas ohverdamisnimekirjades ning säilinud on ka üks tema nimega palve.

¹⁵⁰ Bin-Nun, 1975: 257–258, 164.

2.3.5 Arnuwanda I

Valitsemisaastad: 1380 – 1370¹⁵¹

Tawananna: Ašmu-Nikal.

Erakordse näitena Hetiidi ajaloos nimetas Arnuwanda ennast suurkuningaks samal ajal kui Tudhalija veel elus oli.¹⁵² See on üks vähestest teadaolevatest ja kindlalt tõstatud kaasvalitsuse juhistest.¹⁵³ Probleemne näib aga seik, et Arnuwandat ja tema naist Ašmu-Nikalit kirjeldavad allikad ka kui Tudhalija lapsi. Õe-venna abielu oli Hetiidi riigis mõeldamatu. Beal lahendab olukorra arutledes, et Arnuwanda võis olla Ašmu-Nikali abikaasa ning ühtlasi Tudhalija adopteeritud poeg. Ka Hattušili I nimetas troonipärijaid Labarna Nooremata ja Muršilit oma „poegadeks“, kuigi nad realselt olid hoopis õepoeg ja lapselaps. Nähtavasti soovis vana kuningas Arnuwandat näha oma mantlipärijana ning tema võimu kinnitamiseks ja võimalike tulevaste troonipäriusprobleemide ärahoidmiseks kinnitas ta kaasvalitsejaks.¹⁵⁴ Arnuwanda Pärisvanemate kohta aga igasugune informatsioon puudub. Tudhalija surma puhul läkski ainuvõim arvatavasti ilma probleemideta Arnuwandale, kes nautis üpris pikka võimulolekut–kuni 20 aastat. Tema surma põhjused on aga teadmata.

2.3.6 Hattušili II¹⁵⁵

Valitsemisaastad: millalgi 14. sajandi II poolel?

Tawananna: Ziplantawija?, Walanni?¹⁵⁶

Hattušili II puhul on tegemist vägagi vaieldava isikuga. Ta tuleb päevavalgele seoses Halabi/Aleppo kuninga ja Hatimaa kuninga vahelise lepinguga¹⁵⁷ ning samuti Šuppiliuma I genealoogiaga. Otten on aga leidnud, et nendes tekstides viidatakse hoopis Hattušili I-le.¹⁵⁸ Ohverduste nimekirjas teda pole. Pikaajalise arutluse tulemusena nähakse teda pigem ikkagi

¹⁵¹ Lisandub veel kaasvalitsuse aeg.

¹⁵² Beal 1983: 116, viide 7 – „*We, i.e., my father Tudhaliya, the Great King, and I, Arnuwanda, the Great King, went after (them)*“.

¹⁵³ Võimalus eksisteerib ka Uhri-Tešubi ja Tudhalija IV puhul.

¹⁵⁴ Beal 1983: 115–119; Sellist troonipärimist lubas ka Telepinu edikt.

¹⁵⁵ Tema paigutus Arnuwanda ja Tudhalija vahele on vägagi vaieldav.

¹⁵⁶ Klinger, 1995: 81, viide 27.

¹⁵⁷ Nadav Na’aman, The Historical Introduction of the Aleppo Treaty. – *Journal of Cuneiform Studies*, 1980, 32–1. Lk 36.

¹⁵⁸ Otten, 1968: 15.

eraldiseisva isikuna.¹⁵⁹ Mõned on pidanud teda ka Tudhalija I/II õe Ziplantawi meheks.¹⁶⁰ Kindlalt võib väita ainult, et Hattušili-nimeline mees viibis tollal õukonnas, figureerides GAL Geštini ning väepealikuna.¹⁶¹ Kuigi mõned ajaloolased on selles veendunud¹⁶², on siiski puudu ümberlökkamatud tõendid tema kui suurkuninga kohta. Bryce spekuleerib, et võib-olla oli ta võimul lühikest aega kaasvalitsejana.¹⁶³

2.3.7 Tudhalija II/III

Valitsemisaastad: 1370 – 1350

Tawananna: Šatanduhepa, Taduhepa.

Tudhalija vanemad olid Arnuwanda I ja Ašmu-Nikal.¹⁶⁴ Ning ta esineb ajalookirjanduses ka oma Hurridi nime Tašmi-Šarri all.¹⁶⁵ Kuningapretendendina näis ta olevat oma isa kindel valik, sest kandis teadaolevalt esimesena tiitlit *tuhkanti*-, mis sisuliselt tähendab kroonprints.¹⁶⁶ Kuigi tema sõjalisi saavutusi Anatoolia sissetungijatest puhastamise näol võiks võrrelda Hattušili I ja Muršili I-ga, on allikaid tema võimuloleku kohta vähe. Tudhalija kadus üpris äkitselt ajalooareenilt. Teada on, et mitmete haiguspuhangute tõttu kampaaniate vältel jäi ta sõjategevusest kõrvale ning on võimalik, et tema surm oli samuti põhjustatud ühest haiguspuhangust.¹⁶⁷

¹⁵⁹ Albrecht Goetze. On the Chronology of the Second Millennium B.C. (concluded). – *Journal of Cuneiform Studies*, 1957b, 11–3. Lk 67–69; Albrecht Goetze. The Predecessors of Šuppiluliumaš of Hatti and the Chronology of the Ancient Near East. – *Journal of Cuneiform Studies*, 1968, 22–2. Lk 46–47; Na’aman, 1980: 39.

¹⁶⁰ Giorgieri, 2008, 374.

¹⁶¹ Klinger, 1995: 89–90; Bryce, 2005: 141.

¹⁶² Hans G. Güterbock. Hattušili II Once More. – *Journal of Cuneiform Studies*, 1973, 25–2. Lk 100–104.

¹⁶³ Bryce, 2005: 141.

¹⁶⁴ Bryce, 2005: 145. *Contra* Goetze 1968: 49, kes peab tema vanemaks Hattušili II ja Arnuwandat Tudhalija onuks; Otten 1968: 113 – vanemad Tudhalija ja Nikal-Mati, Ašmu-Nikal õde.

¹⁶⁵ Boaz Stavi. The Genealogy of Suppiluliuma I. – *Altorientalische Forschungen*, 2011 38–2. Lk 226–227.

¹⁶⁶ Easton, 1981: 18; Oliver Gurney. The Hittite Title *Tuhkanti*-. – *Anatolian Studies*, 1983, 33. Lk 99; Beal, 1983: 116.

¹⁶⁷ Güterbock, 1956: 67.

2.4 Uus riik ehk Impeerium

2.4.1 Šuppiluliuma I

Valitsemisaastad: 1350 – 1322

Tawananna: Taduhepa*, Henti, Tawannanna (=Malnigal?)

Šuppiluliuma isa oli Tudhalija II/III, keda poeg saatis juba noorena sõjakäikudel ning kes mõnel juhul juhtis retke ka ise. Ta oli riigi valduste taasvallutamisel isa üks põhilisi nõuandjaid ja toetajaid. Šuppiluliuma oli enne suurkuningaks saamist ka LUGAL, ehk kohalik kuningas.¹⁶⁸ Sellegipoolest polnud ta nähtavasti troonipäriusjärjekorras esimene: teda edestas Tudhalija Noorem.¹⁶⁹ Võimalik, et viimane oli ka realselt lühikest aega võimul, sest Muršili II nimetab teda „Hatti isandaks“¹⁷⁰ Uuemad uurimused püstitavad võimaluse, et Tudhalija Noorema isa oli hoopis Arnuwanda I poeg ja Tudhalija II/III vend – preester Kantuzzili. Tudhalija nähtavasti adopteeris ta ning soovis näha enda järeltulijana. Kuid, kui Tudhalija Nooremal oli aeg troon üle võtta, oli ta veel liialt noor, mistõttu Kantuzzili valitses tema eest regendina, kuid viimane oli juba vana ja suri varsti.¹⁷¹ Aga ka Šuppiluliuma pärinemise suhtes oli varem palju vastakaid arvamusi, kuid pärast ühe pitsati leidmist kinnitati tema isaks paljude ajaloolaste poolt Tudhalija II/III.¹⁷² Kuigi hiljutine Boaz Stavi artikkel toob tõendina ühte teist pitsatit, mis märgib Šuppiluliuma naist Hentit kui Tudhalija II/III tütart ja arvab ta seega olevat hoopis Tudhalija väimees, kes toodi *antiyant*- abieluga perekonda.¹⁷³ Muršili ei nimeta kordagi oma palves Tudhalijat isa vennaks.¹⁷⁴ Igatahes puhkes kuninglikus perekonnas pärast Tudhalija II/III surma konflikt, mis tõenäoliselt oli tingitud küsimusest kellel on õigus troonile. Moodustus kaks osapoolt, millest võitjana väljus Šuppiluliuma, kes lasi Tudhalija Noorema tappa ning tema kaks venda pagendada Alašijale ehk Küprosele.¹⁷⁵ Šuppiluliuma sai suurkuningaks, tõustes edukaimaks kuningaks Hetiidi ajaloos. Vaatamata paljudele kordaläinud sõjaretkedele, tabasid kuningat hilisemas elus õnnetused.¹⁷⁶ Sarnaselt Telepinule

¹⁶⁸ Aharon Kempinski. Suppiluliuma I: The early years of his career. – Kinattūtu ša dārāti: Raphael Kutscher Memorial Volume. A.F. Rainey (toim). Tel Aviv 1993. Lk 85.

¹⁶⁹ Bryce, 2005: 154.

¹⁷⁰ Muršili palve § 2.

¹⁷¹ Oguz Soysal. Kantuzzili: A Regent for Tuthaliya “the Younger”? kokkuvõte. WWW. 2013.

¹⁷² Hans G. Güterbock. The Predecessors of Suppiluliuma Again. – *Journal of Near Eastern Studies*, 1970, 29–2. Lk 75 peab isaks Hattušili II; Otten, 1968: 5–17 Arnuwandat; Goetze, 1952: 68–70 – Tudhalija I/II; et ta isa oli Tudhalija II/III vt Bryce, 2005: 148, 154, 159; Klengel, 1999; 147.

¹⁷³ Stavi, 2011: 228–237.

¹⁷⁴ Beal, 2004a: 131.

¹⁷⁵ Muršili palve § 3.

¹⁷⁶ Bryce, 2005: 154–155.

kirjeldas Muršili II, kuidas verevalamised tekitasid jumalates viha ja tõmbasid rahva peale karistusi, mis läksid täide maad laastava epideemia näol.¹⁷⁷ Tudhalija Noorema mõrvas süüdi olevad isikud surid, hoolimata üritusest jumalaid rituaaliga lepitada. Ka Muršili ise viis hiljem samal eesmärgil taolise rituaali läbi.¹⁷⁸ Šuppiluliuma suri katku, olles valitsenud umbes 30 või isegi rohkem aastat.¹⁷⁹ Maha jätis ta viis poega, sealhulgas Arnuwanda, kes päris temalt ka trooni.

2.4.2 Arnuwanda II

Valitsemisaastad: 1322 – 1321

Tawananna: Amminnaja?

Olles vanim viiest teadaolevast pojast, kasvatati Arnuwandat arvatavasti juba varakult kuningaks. Tema ülemust teiste vendade ees näitab ka asjaolu, et ta oli vanuselt teise poja Telepinu preestriks määramisel üks allakirjutajatest. Ta figureeris juba oma isa elu ajal väepealikuna, kes juhtis kättemaksuretke Lõuna-Süüriasse oma venna surma pärast.¹⁸⁰ Kuningannana jätkas Arnuwanda kasuema Tawananna, kes nähtavasti ka Arnuwanda ajal praktiseeris väga suurt võimu.¹⁸¹ Pärast isa surma sai Arnuwanda suurv kuningaks, kuid ei saa sellele positsioonile kauaks jääda, sest ta suri peatselt samal viisil nagu Šuppiluliuma – katku, mille ta oma sõjakäigult Süüriasse kaasa oli toonud. Kuninga surma järel hakkasid taas maad mässama.¹⁸² Arnuwandal oli nähtavasti ka poeg nimega Tulpi.LUGAL.ma, kes oleks olnud legitiimne troonipärija. Trooni ta üle võtta ei jõudnud, kuna oli kas liiga noor või suri enne isa.¹⁸³

¹⁷⁷ Muršili palve § 4.

¹⁷⁸ Muršili palve § 6. Muršili teostab veel teisegi rituaali, millega üritas lunastada Tudhalija Nooremale antud vannete rikkumist, vt Muršili palve § 7.

¹⁷⁹ Trevor Bryce. Some Observations on the Chronology of Šuppiluliuma's Reign. – *Anatolian Studies*, 1989, 39. Lk 28–30.

¹⁸⁰ Bryce, 2005: 160.

¹⁸¹ Bryce, 2005: 207.

¹⁸² Muršili II Annaalid § 2–4. Bryce pakub välja, et ta sai troonil olla umbes 18 kuud, vt 2005:191.

¹⁸³ Bin-Nun, 1975: 279–281, 283.

2.4.3 Muršili II

Valitsemisaastad: 1321 – 1295

Tawananna: Tawannanna*, Gaššulwija, Tanuhepa.

Arnuwanda surm tuli ootamatult. Mingil põhjusel läks troonijärjekord üle Arnuwanda vennale Muršilile, kuigi ta oli vendadest noorim. Legitiimset poega Arnuwandal nähtavasti polnud. Kaks vanemat venda, Kizzuwanda preester ning hilisem Aleppo kuningas Telepinu ning Karkemiši valitseja Šarri-Kušuh, teise nimega Pijaššili¹⁸⁴, troonile nähtavasti ei pretendeerinud.¹⁸⁵ Veelgi enam, Bin-Nuni järgi lubab Muršili ühes tekstikatkendis *tuhkanti*-tiitli Šarri-Kušuhi järeltulijale, mis siiski tundub vale ja seda ei juhtunud.¹⁸⁶ Mingisuguseid konflikte, mis pärlustülidele oleks viidanud, vendade vahel ei paista olevat, pigem toimis Muršili valitsusajal nende vahel tihe koostöö. Muršili vastased heidavad talle tema noorust ja kogenematust ette. Samas Muršili ise ka rõhutab seda – tema eelkäijad oli edukad väejuhid ja valitsejad, tema aga pelgalt nooruk.¹⁸⁷ Bryce arvab, et annaalide autor on seda meelega välja toonud, et tema esimeste aastate saavutused näiksid suurejoonelisematena. Tundub, et kuningas võis troonile tõusmise ajal olla kesk-kahekümnendates. Siiski võis tema vanusevahe vanemate vendadega olla üsna suur.¹⁸⁸ Tema surma kohta informatsiooni pole, kuid on teada vahejuhtum, arvatavasti tema valitsemisaja lõpust, kus teda koguni kahel korral tabas haigus, mis häiris tema kõnevõimet.¹⁸⁹

2.4.4 Muwatalli II

Valitsemisaastad: 1295 – 1272

Tawananna: Tanuhepa*.

¹⁸⁴ Güterbock, 1956: 120–121.

¹⁸⁵ Bryce, 2005: 160, 180–182, 191. Neljas vend Zannanza suri varem Egiptuses, olles teel abielluma Tutanhamoni lese Ankhesenamuniga. Viimase vastav kiri Šuppiluliumale paigutatakse aastasse 1323, seega Zannanza võis surra millalgi isa valitsemisaja lõpus.

¹⁸⁶ Bin-Nun, 1975: 284; Gurney, 1983: 100–101.

¹⁸⁷ Muršili II Annaalid § 3; Birgit Brandau & Hartmut Schickert. Hethiter: Die unbekannte Weltmacht. München: Piper. 2001. Lk 238–239.

¹⁸⁸ Bryce, 1989: 28–29.

¹⁸⁹ Hoffner, 2013: 150; arvatavasti oli tegu insuldiga, millele vihjab väljend, et tema „suu läks kõveraks“.

Muwatalli päris trooni otse oma isalt Muršili II-lt, nähtavasti ilma probleemideta. Siiski oli Muršilil veel teadaolevalt kaks poega – Halpa-Šulupi ja Hattušili, kes oli noorim.¹⁹⁰ Esimese kohta on informatsioon ülimalt kasin. Küsimuse all on ka tema vanus võrreldes Muwatalliga. *Tawananna* positsioonil jätkas Danuhepa. Valitsusaja lõpul toimus Muwatallil kuningannaga konflikt, mis kulmineerus Danuhepa ametist tagandamise ja võib-olla ka õukonnast pagendamise. Sama saatust jagasid ka tema pojad. On ülimalt tõenäoline, et tüli põhjuseks oli küsimus, kes saab suurvürkiks pärast Muwatallit.¹⁹¹ Nimelt soovis Muwatalli oma järglasena näha Urhi-Tešubit.¹⁹² On isegi oletatud, et Uhri-Tešub oli mõnda aega oma isa kaasvalitseja, sel juhul kindlasti eesmärgiga kindlustada positsiooni.¹⁹³ Kuid olles madalama järgu naise poeg, võis see tekitada õukonnas opositsiooni.¹⁹⁴ Muwatalli surma kohta midagi ei teata.

2.4.5 Mursili III/Urhi-Tešub¹⁹⁵

Valitsemisaastad: 1272 – 1267

Tawananna: Tanuhepa*.

Konkubiini poeg tõusis järgmisena riigi etteotsa. Tema onu Hattušili serveeris seda küll propagandistlikult oma teona, austusest oma venna vastu¹⁹⁶, kuid tõenäoliselt astus juba Muwatalli samme selleks, et kindlustada Urhi-Tešubi troonile saamine. Algselt oli vastse kuninga ja tema onu vahel hea läbisaamine: Hattušili säilitas kõik oma positsioonid ja valdused. Aja jooksul tärkas aga Urhi-Tešubis kadedus ning ta hakkas onu maid ära võtma, mistõttu Hattušili võimu haaras ning Uhri-Tešubi Süüriasse Nuhaššisse pagendas. Seal lähenes ta babüloomlastele, mispeale saatis troonile tõusnud Hattušili, kes kartis võimalikku uut võimuhaaramist, ta „mere äärde“, mille all mõeldi võib-olla Küprost. Sealt aga põgenes

¹⁹⁰ Apoloogia § 3. Samuti veel õde Maššanauzzi, nende emaks oli Gaššulawijat. Lisaks oli Muršilil poegi teise (mitte arvestades Tawanannat) naise Danuhepaga, vt Trevor Bryce. How Old Was Matanazi? – *Journal of Egyptian Archaeology*, 1998, 84, Lk 213–214.

¹⁹¹ Bryce, 2005: 242–243.

¹⁹² David J. Hawkins. Urhi-Teshub, *tuhkanti*. – Akten IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie. Würzburg, 4.–8., Oktober, 1999. Studium zum Boghazköy Texten 45. G. Wilhelm (toim). Würzburg. 2001. Lk 173–176.

¹⁹³ Michele Cammarosana. A Coregency for Muršili III? – *Altorientalische Forschungen*, 2009 36. Lk 190–199; Klengel, 1999: 226. *contra* Hawkins, 2001: 176.

¹⁹⁴ Bryce, 2005: 252.

¹⁹⁵ Mõlemad nimed olid ametlikes dokumentides kasutusel, viimane neist on hurriidi päritolu nimi.

¹⁹⁶ Apoloogia § 10.

Urhi-Tešub arvatavasti Egiptusesse Ramses II õukonda, et arvatavasti otsida toetust troonile naasmiseks.¹⁹⁷ Tema edasine saatus jääb ähmaseks¹⁹⁸: võimalik on tema naasmine oma esialgsesse pagendamiskohta.¹⁹⁹ Ühe oraakliteksti järgi võis ta elus olla ka veel Hattušili valitsuse viimastel aastatel.²⁰⁰

2.4.6 Hattušili III

Valitsemisaastad: 1267 – 1237

Tawananna: Puduhepa.

Nagu eelnevalt mainitud, oli tegu eelmiste valitsejate Muwatalli II venna ning Urhi-Tešubi onuga. Hattušili saavutas juba Muwatalli võimuperioodil riigis kõrge positsiooni. Ta oli kuningliku ihukaitse ülem, tema valitseda olid niinimetatud ülemised maad – Anatoolia mägine kirdeosa, sealhulgas oli ta Hattuša valitseja ja Hakpiši kuningas.²⁰¹ Hattušili võttis suurvõimuse tiitli üle vennapojalt. Viimane oli oma valitsusajal Hattušilit tema positsioonilt järjest alandanud, aga austusest oma venna vastu leppis Hattušili sellega ning ei teinud midagi enam. See olevat kestnud seitse aastat.²⁰² Ent Hakpiši ja Neriku kaotamine oli Hattušili jaoks liig ning ta otsustas lõpuks vastu astuda, kuid mitte otseselt mässates vaid lastes jumalatel oma eelistust näidata, nagu ta oma apoloogias väidab. Nähtavasti Hattušili poolehoid oli suurem – ta kaasas isegi kaskalasi, kes varem tema vastu vaenulikud olid. Hattušilit saatsi edu ning tal õnnestus Urhi-Tešub ja tema väed sisse piirata Šamuha linnas, kus see oli varju otsinud, ning ta vangistada.²⁰³ Apoloogia eesmärk on õigustada Hattušili võimuhaaramist, sest hoolimata sugulusest Muwatalliga, oli ta siiski Telepinu edikti printsipi järgi usurpaator. Ta üritas seda üleastumist siluda ning näidata ennast kuningliku vere edasikandjana ka teksti alguses, kus ta esitleb oma genealoogiat, tuues välja, et on

¹⁹⁷ Apoloogia § 11–12. Gurney, 1969: 37.

¹⁹⁸ Võimaliku Urhi-Tešubi edasise tuleviku kohta vt Trevor Bryce. *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*. London, New York: Routledge. 2003. Lk 207–212.

¹⁹⁹ Philo H. J. Houwink ten Cate. *The Sudden Return of Urhi-Tešup to his Former Place of Banishment in Syria. – The Life and Times of Hattušili III and Tuthaliya IV: Proceedings of a Symposium Held in Honour of J. de Roos*, 12.–13. December, 2003, Leiden. T. van den Hout (toim). Leiden: NINO. 2006. Lk 2–8.

²⁰⁰ Theo P. J. van den Hout. *Hethitische Thronbesteigungsorakel und die Inauguration Tudhalijas IV. – Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*, 1991, 81. Lk 296.

²⁰¹ Apoloogia § 4, 8. Pealinna oli Muwatalli II oma valitsusajal viinud Tarhuntasse, vt apoloogia § 6, 8.

²⁰² Apoloogia § 11. Selles arvus on hakatud kahtlema, sest see võib olla lihtsalt apoloogia retooriline liialdus, et näidata Hattušilit kannataja rollis. Vt Bryce 2005: 460, viide 65.

²⁰³ Apoloogia § 11–12.

Hattušili I järeltulija.²⁰⁴ Arvatavasti on ka apoloogia läbiv joon Šaušga soosingu näol põhjendatud sooviga näidata end legitiimse valitsejana, kes on selle positsiooni saavutanud eelkõige jumaliku sekkumise tõttu.²⁰⁵ Hattušili surma kohta andmed puuduvad, kuid arvatavasti suri loomulikku surma, kuna vastasel juhul oleks Tudhalija IV seda kindlasti märkinud.²⁰⁶

2.4.7 Tudhalija IV

Valitsemisaastad: 1237 – 1209

Tawananna: Puduhepa*.

On teada, et Tudhalija vanem vend Nerikkaili kandis *tuhkanti*- tiitlit. Teadmata põhjustel muutis aga nende isa Hattušili III meelt ning määras oma järeltulijaks Tudhalija.²⁰⁷ Tudhalija tõsteti üsna noorelt Šaušga ja Neriku tormijumala preestriks²⁰⁸, Hakpiši kuningaks ja samuti sai ta GAL MEŠEDI tiitli – just nagu oli minevikus toimitud Hattušili endaga.²⁰⁹ Kuid probleemne on Nerikkaili nime esinemine koos *tuhkanti*- tiitliga ühel maagrandil, kui Tudhalija on juba suurvürstina troonil.²¹⁰ Bryce toob põhjuseks, et see dokument kuulub Tudhalija valitsemise algusaastatesse, mil tal polnud veel oma kroonprintsit, seega määras ta selleks ajutiselt oma venna.²¹¹ Spekulatiivne on, kas järglase vahetus võis olla tingitud sellest, et Puduhepa soovis Nerikkaili asemel troonil näha oma poega, kes oli sündinud Hattušili eelmisest abielust. Lisaks võis oma rolli mängida ka Tudhalija lojaalne suhe onupoja ja tulevase kuninga Kuruntaga.²¹² Üks pitsat ning oraaklitekst võivad viidata ka sellele, et Tudhalija kandis juba oma isa võimu ajal tiitlit Minu Päike, mis lubab oletada kaasvalitsemist, siiski kindlaid tõendeid pole leitud.²¹³ Hattušili surma järel aga järgnes umbes 10 aastat Tudhalija ainuvalitsemist, mille lõpu põhjust meile allikad ei räägi. Selle aja jooksul võis toimuda ka võimalik vaheepisood, millest juttu järgnevalt.

²⁰⁴ Apoloogia, § 1. Kuigi on alust arvata, et selleks ajaks oli Hattušili I liin mitmeid kordi katkenud.

²⁰⁵ Ünal, 1989: 134.

²⁰⁶ Tudhalija IV ja Kurunta leping § 15. Eeldusel, et Tudhalija ise oma trooniletulekut ei kiirendanud.

²⁰⁷ Tudhalija IV ja Kurunta leping § 13–14.

²⁰⁸ Apoloogia § 13: Goetze, 1951: 25.

²⁰⁹ Bryce, 2005: 296.

²¹⁰ Gurney, 1983: 83.

²¹¹ Bryce, 2005: 272.

²¹² Bryce, 2005: 272–273.

²¹³ Van den Hout, 1991: 275–278; Klengel, 1999: 287–288; Bryce, 2005: 296–297.

2.4.8 Kurunta

Valitsemisaastad: 1228 – 1227

Tawananna: ?

Muwatalli II andis oma poja Kurunta juba noorena Hattušilile kasvatada. Konfliktist tema venna Uhri-Tešubiga jäi ta aga puutumata ning Hattušili tõstis ta võimule tulles Tarhuntašša kuningaks.²¹⁴ Kuruntat võib tõenäoliselt samastada ka Ulmi-Tešubi-nimelise Tarhuntašša valitsejaga, mis oli tema hurriidi nimekujuks.²¹⁵ Kuruntal tekkis juba varakult tugev ning lojaalne side Tudhalija IV-ga. Kurunta sai seetõttu Tudhalija käest Tarhuntašša kuningana mitmeid privileege ning kontsessioone.²¹⁶ Päevavalgele on tulnud ka kaks allikat, mis nimetavad Kuruntat suurvürstiks. See võib tähendada, et ta ei olnud unustanud seda, et Hattušili III oli trooni haaranud ning Muwatalli liini tõrjunud. Ta võis ennast näha õigussõjase troonipärijana ning Tudhalijat usurpeerijana. Senise ustavuse varjust võis ta lihtsalt oma aega oodata. Hattuša kaevamised kajastavad ka mõningast tolaegseid purustusi, mis võisid olla seotud riigipöördega.²¹⁷ Kõik see on aga oletuslik, kuna kirjalikud andmed sisuliselt puuduvad. Isegi, kui see vastab tõele, siis ei püsinud ta võimul väga kaua. Tema saatus pole teada, kuid fakt, et Šuppiluliuma II tegi Tarhuntašša vastu sõjakäigu, viitab sellele, et suhted olid muutunud.²¹⁸

2.4.9 Arnuwanda III

Valitsemisaastad: 1209 – 1207

Tawananna: ?

²¹⁴ Tudhalija IV ja Kurunta lepe § 2. Võimalik, et Hattušili motiiviks oli ta pealinnast eemale hoida, juhaks kui tema ümber peaksid koonduma pagendatud Urhi-Tešubi pooldajad, vt Bryce, 2005: 270.

²¹⁵ Oliver Gurney. The Treaty with Ulmi-Tešub. – *Anatolian Studies*, 1993, 43. Lk 20–21.

²¹⁶ Tudhalija IV ja Kurunta lepe § 9, 13–14, 17, 19.

²¹⁷ Bryce, 2005: 319–20.

²¹⁸ Bryce, 2005: 331.

Arnuwanda oli Tudhalija IV poeg. Tema valitsusaeg ei kestnud kaua – võib-olla umbes aasta või kaks, mistõttu pole ta ka allikatesse suuremat jälge jätnud. Ta suri teadmata põhjustel ning arvatavasti võrdlemisi noorelt, jätmata endast maha järeltulijaid.²¹⁹

2.4.10 Šuppiluliuma²²⁰ II

Valitsemisaastad: 1207 – ?

Tawananna: ?

Šuppiluliuma oli Tudhalija IV poeg ja varalahkunud Arnuwanda vend. Kuigi tema eelkäijal polnud troonipärijaid, tundub siiski tema troonile saamine olevat tekitanud pingeid, sest ta pidas vajalikuks oma tegusid õigustada. Tekstis püüdis ta välja tuua, et ta poleks ennast Arnuwanda lastest kõrgemale tõstnud, kui tal neid oleks olnud, vaid hoopis neid kaitsnud.²²¹ Telepinu edikt ei sätesta, kellel on õigus troonile siis, kui nii esimese ja teise järgu poegi ega ka *antiyant*- abikaasat pole. Šuppiluliuma võimul olek oli igatahes ebakindel, kuna ta pidas vajalikuks ühelt alamalt nõuda truudusevannet endale ja oma järglastele, eelnevate kuningate järeltulijaid eelistamata.²²² Tema valitsusaega iseloomustavad pidevad kampaaniad riigi stabiilsuse säilitamiseks, kuid umbes 1200. aastal Vahemere piirkonnas alanud segaduste tõttu kadus Šuppiluliuma ajaloo lehekülgedelt. Eksisteerib ka võimalus, et ta elas riigi languse üle ning viis pärast Hattuša hävimist pealinna mujale.²²³ Ühe hilisema kuningliku pitsati järgi nimetas Karkemiši valitseja Kuzi-Tešub, kelle isa oli Talmi-Tešub – Šuppiluliuma I kauge järeltulija ja Šuppiluliuma kaasaegne –, ennast Hetiidi suurvõimkonna tiitlitega. See näitab, et Hattuša-keskne dünastia oli otsa saanud ning Kuzi-Tešub nägi ennast ehk omamoodi hävinenud Hetiidi riigi, küll nominaalse, kuid siiski, edasikandjana.²²⁴

²¹⁹ Gurney, 1973b: 265; Bryce, 2005: 327.

²²⁰ Tekstides esineb ka nimekuju Šuppilulijama, vt Klengel, 1999: 300.

²²¹ Brandau & Schickert, 2001: 356–357.

²²² Bryce, 2005: 327.

²²³ Beal, 2004b: 152.

²²⁴ David J. Hawkins. Kuzi-Tešub and the "Great Kings" of Karkamiš. – *Anatolian Studies*, 1988, 38. Lk 104.

3 Analüüs

3.1 Troonipärija määramine

Hetiidi kuningate puhul ei saa juttu olla vankumatu traditsiooni ja järjepidevusega troonipärimisest, kus vana kuningas andis surres võimu üle oma vanimale pojale. Nähtavasti ei mänginud vanus üldse erilist rolli, sest on teada, et näiteks Muršili II sai võimule kahest vanemast vennast hoolimata. Allikad ei too vanust üldse välja kui pärimist mõjutavat tegurit. Samuti võis kuningas valida endale järglase võimalike lubatud kandidaatide vahel. Näiteks Hattušili III muutis oma järglase osas meelt ning eelistas Tudhalija IV Nerikkailile. Muwatalli II tegi kõik – võib-olla määras ta isegi kaasvalitsejaks –, et tema poeg Urhi-Tešub järgmiseks suurkuningaks saaks, hoolimata vastupanust, mida ta kuninglikus perekonnas kohtas. Aga ka edikt ise andis võib-olla mõningaid võimalusi troonipärija kandidaatidega laveerimiseks. Seda näiteks kroonprintsipi puudumisel, kui trooni võis pärida väimees. Tütrelle mehe valimine oli hetiidi ühiskonnas loomulikult vanemate teha.²²⁵ „*If there is no prince, (no) male, she who is a first rank princess, for her they shall take an in-marrying (son-in-law) and he shall become King.*“²²⁶ Seega justkui näib, et kuningal oli suur võimalus enda meele järgi väimees ja ka seega troonipärija valida. Tsiteeritud lause puhul võib oletada, et edikt lubas teha järeleandmisi tulevase kuninga päritolu suhtes – mingeid ettekirjutusi selles osas ei tehtud. See tundub isegi natukene ironiline, sest valitsejaks pidi saama kuninglikku verd prints, aga kui sellist polnud, siis võis ka kellegi väljastpoolt perekonda võtta. Muidugi vaevalt, et vana kuningas enda tüdriku kellelegi vähetähtsale abielluda andis. Samas nende nii-öelda kaugemalt tulnud pärijate positsioon tundub olevat alati ebakindel, kuna nende eelkäijad astusid tihti samme, kas näiteks adopteerimise või kaasvalitsejaks määramise näol, et neid järglastena legitimeerida. Hattušili I pöördus *panku* poole, et see toetaks Muršilit järgmise kuningana. Šuppiluliuma II aga nimetas ühes lepingus oma vastset väimeest, Mitanni kuningat Shattiwazat võrdseks oma poegadega ja ühtlasi nende vennaks.²²⁷ Mõnel juhul tekkisid sellegipoolest tülid kui mõni kuningliku perekonna liige ei pidanud tulevast kuningat sobilikuks. Taoline episood võis juhtuda Muwatalli II ja Danuhepa vahel. Üldjuhul läks vana kuninga soov troonipärija osas täide, kuigi ta võis oma eluajal seda otsust muuta. Probleemid ja vastuseis võisid tekkida aga pärast kuninga surma.

²²⁵ Richard Haase. *The Hittite Kingdom. – A History of Ancient Near Eastern Law.* R. Westbrook (toim). Brill, 2003. Lk 634–635.

²²⁶ Edikt § 28 (van den Hout).

²²⁷ Beckman, 1996: 41, § 7.

3.2 Pärijate sugulus

Hetiidi riigile oli iseloomulik, et terve vaadeldava perioodi vältel käis võitlus valitseja positsiooni pärast ainult Hattuša dünastia lähikondlaste vahel. Valitsejate genealoogiad kipuvad küll tihti kasinaks ja ka mitmetimõistetavaks jääma, aga arvatavasti võib üsna julgelt ka informatsiooni osas lünklikeks jäävate pärilusjuhtumite puhul näha neid eelneva valitsejatega küllaltki tihedates sidemetes olevatena. Lähisuguluslik alus oli nähtavasti vajalik, et saavutada vajalik legitiimsus valitsejana. On teada (arvestades sugulust otsese eelkäijaga):

- Kuus kuni üheksa poega, kes võtsid oma isalt võimu üle. Need on Ammuna, Hantili II, Tudhalija II/III, Arnuwanda II, Muwatalli II, Muršili III, Tudhalija IV, aga võib-olla ka Huzzija I, Hantili II ja Huzzija II.
- Kaks kuni neli venda: Muršili II, Šuppiluliuma II ning ehk ka Zidanta II ja Šuppiluliuma I juhul kui Tudhalija Noorem jõudis mõni aeg ka troonil olla.
- Kolm väimeest: Zidanta I, Arnuwanda I ja Alluwamna, kuigi viimase järjekord Tahurwailiga jääb segaseks.
- Kaks kälimeest: Hantili I ja Telepinu.
- Üks lapselaps – Muršili I; üks onu – Hattušili III, üks vennapoeg – Kurunta, üks teise astme nõbu – Arnuwanda III.
- Tahurwaili, Muwatalli I ja Hattušili II sugulussidemed pole teada, kuigi võib oletada, et nad olid kuningliku perekonnaga tihedalt seotud. Ka Hattušili I suhe Labarnaga on mõneti spekulatiivne, kuna esimene seob ennast ainult Tawanannaga.

Kui troonipärija sugulus talle eelnenud valitsejaga võis nõrgaks jääda, siis troonipärijast järgmine kuningas võis kuningaliiniga tugevat veresidet omada. Näiteks Arnuwanda I oli perekonda saanud abiellumise teel ja seega polnud Tudhalija I/II lähedane veresugulane.²²⁸ Arnuwanda poeg Tudhalija II/III oli aga Tudhalija I/II lapselaps, seega lineaarselt osa kuningaliinist. Lisaks toimusid vahel omamoodi tagasihüpped eelmisesse generatsiooni, kui näiteks Hattušili III sai võimu pärast oma vennapoega.

Vana riigi puhul olid kuningate sugulussidemed eelneva valitsejaga vägagi erinevad – ühtne loogika ja seaduspärasus puudub. Langude esindatus võib küll viidata mõningatele tavadele, mis puudutas naisliini pidi pärimist, kuid meesliinis pärimise juhud ei luba seda läbiva

²²⁸ Üks küll ei välista täielikult teist, kuid kindlasti ei abiellutud esimese ringi ning ka teise ringi sugulasega näiteks nõbudega. Vt Bryce, 2002: 50.

joonena arvestada. Mitmel juhul on teada, et kuningal – näiteks Hattušili I-I ja Hantili I-I – oli küll legitiimseid poegi, kuid sellest hoolimata sai võimule keegi muu.

Alates Keskmisest riigist võiks oodata, et mõjutatuna Telepinu ediktist kulges troon enamasti isalt pojale. Allikate vähesus sellest perioodist ei luba aga vankumatuid oletusi. Teadaolevate andmete puhul oli aga olukord jätkuvalt kirju – oli nii poegi kui väimehi ja ka võimalikke usurpaatoreid, kes ei pruukinud eelnenud kuningaga lähedases suguluses olla.

Kõik Impeeriumi-aegsed valitsejad olid mõne eelneva kuninga vennad või pojad – välja arvatud Hattušili II, kelle päritolu jääb saladuseks. Troonipärilus on seega muutunud selleks ajaks tunduvalt stabiilsemaks ja jääb ka lähemale perekonnas. Šuppiluliuma I ja Hattušili III puhul tegi pärilusliin küll väikese tagasimineku eelmisesse generatsiooni, kuid üldjuhul kulges see üsna lineaarselt.

Riigi ajaloo vältel võib jälgida trendi, millega üha rohkem nihkus pärimine lähemate sugulaste poole. Võrreldes Vana ja Uut riiki, olid esimese puhul vaieldamatult sidemed eelneva kuningaga kaugemad. Selle taga võib näha kuningliku õukonna sisest stabiliseerumist ning traditsioonilise pärimispraktika välja kujunemist. Aga ka juba Vana riigi ajal astuti samme, et mitte nii kindla ja lähedase sidemega pärijat perekonnale lähemale tuua. Mõned vanad kuningad adopteerisid – see tähendab pakkusid troonipärijatele, kellega nad kaugemalt sugulased olid, oma poja positsiooni. Kuninga poja staatus oli seega justkui vaikumisi eeldatav roll, mille poole troonipärijad püüdsid. Kuningas kutsus pärijat tihti „pojaks“ ja uus kuningas „istus oma isa troonile“, isegi kui nad reaalselt sellistes sugulussidemetes polnud.

Teoreetiliselt on võimalik, et Hattušili I vereliin kulges hetiidi kuningate seas välja kuni riigi viimaste valitsejateni. Isegi kui printsessiga või kuninga õega abiellunud ja võimule saanud mees ei olnud mõne eelneva valitsejaga veresuguluses, siis tema järeltulija oli, sest selliste väimeeste/õemeeste trooni pärisid nende pojad või väimehed.²²⁹ Ka pärast usurpaatoreid taastatakse eelneva kuninga liin. Ebakindel aeg võis olla Hantili II, Zidanta II ja Huzzija II ajal, sest osade teadlaste rekonstrueeritud sugulussuhted on väga hinnangulised ning sel perioodil võis Hattušili I dünastia katkeda. Huzzija II vereliin jõudis aga tõenäoliselt²³⁰ riigi viimase valitseja Šuppiluliuma II juurde välja. Järelikult suhtudes Hantili II, Zidanta II ja

²²⁹ Siiski tuleb arvestada ka võimalusega, et väimeeste/õemeeste järeltulija võis olla ka teise järgu pojad, st nende ema polnud eelmise kuninga tütar. See tooks kaasa vereliini katkemise.

²³⁰ De Martino kahtleb veel Tudhalija I/II päritolus, vt 3.3.4.

Huzzija II sidemetesse optimistlikult, võiks jälgida vereliini järjepidavust riigi algusest kuni lõpuni.²³¹

3.3 Kuninga võimuloleku aeg

Üldiselt pole teada kuningate täpseid troonile saamise ja ka sealt lahkumise aegu ning seetõttu on ka valitsusaegade kestvused võrdlemisi hinnangulised. Kuid hoolimata kronoloogiatest (kõrge ehk pikk, keskmine, madal ehk lühike), mis võivad valitsejate võimuletulekut erinevatesse aegadesse paigutada, ollakse võimuloleku aegade pikkuses üldjoontes üksmeelel.

Telepinu edikt maalib lugejale pildi Vana riigi ajaloost kui pidevast võitlusest trooni nimel. Kui vaadata aga tollaste kuningate võimuloleku ligikaudseid aegu, siis tuleb tõdeda, et Vana riigi kuningad said valitseda võrdlemisi pikka aega. Kronoloogiad pakuvad Labarna I, Hattušili I, Muršili I ja Hantili I valitsusajaks umbes 30 aastat; Zidanta I, Ammuna ja Huzzija I said kolme peale umbes 35 aastat ja Telepinu 25 aastat valitseda – kokku 8 kuningat umbes 180 aasta jooksul. Seega võimuvahetused, mis tihtipeale olid küll verised, olid siiski ajalises mõttes üsna harvad juhtumid.

Keskmise riigi kümme kuningat paigutatakse umbes 150-aastase vahemiku sisse, sealhulgas kuningad Tahurwailist Muwatallini ligikaudu 100 aasta sisse. Tahurwaili, Muwatalli I ja Hattušili II said valitseda arvatavasti maksimaalselt ainult üks-kaks aastat. Nende osa võiks pidada marginaalseks ja sellisel juhul saaksid ülejäänud Keskmise riigi kuningad valitseda 20–25 aastat (Arnuwanda I umbes 10 aastat). Seega võrreldes Vana riigiga oli keskmine võimuloleku aeg mõnevõrra lühem. Kas see, et Keskmise riigi ajal vahetuvad kuningad kiiremini, tulenes võitlusest trooni pärast, pole andmete vähesuse tõttu võimalik veel öelda. Kuid kolme lühikest aega võimul olnud kuninga figureerimine sel perioodil võib sellele viidata.

Uus riik kestis samuti ligikaudu 150 aastat²³² ning hõlmas kümnet *labarnat*. Selle ajajärgu kuningaid saab tänu täpsematele sünkroonsustele naaberriikidega²³³ ja ka täpsematele kohalikele allikatele kindlamalt dateerida. Teadaolevalt said viis Uue riigi kuningat nautida

²³¹ Seda enam, kui edikt täitis oma eesmärgi, siis suuremad anomaaliad kohe pärast Telepinu valitsemisperioodi tunduvad väheusutavad.

²³² Kui asetata Šuppiluliuma II valitsuse lõpp ja riigi hukk umbes aastasse 1200.

²³³ Beckman, 2000: 22–24.

võrdlemisi pikka valitsusaega (umbes 23–30 aastat), ent ülejäänute omad jäid lühikeseks, piirdudes heal juhul 2–5 aastaga. Mõnel juhul oli viimaste lühiajaline võimuperiood seotud ka võimuvõitlusega – seda näiteks Muršili III ja Kurunta puhul. Uue riigi valitsejate võimuloleku aeg oli palju kõikumavam kui eelnevatel perioodidel.

Kui arvestada perioodide lõikes võimuloleku aega, siis keskmine valitsemisaeg lüheneb. Vana riigi ajal on kõigil *labarna* 'del võrdlemisi pikk valitsusaeg, ent mida aeg edasi, seda rohkem tuleb juurde vähest aega valitsenud kuningaid. Kui selle põhjus on poliitiline võimuvõitlus (mõnedel juhtudel kindlasti), siis see räägiks vastu troonipäriluse stabiliseerumisele Uue riigi lõpuks.

3.4 Usurpeerimine

28 suurkuninga puhul on tervelt 14 korral teada, et valitseja trooniletulekule eelnesid kellegi mõrvad, pagendamised või mässud. See arv on arvatavasti veel suurem, kuna mitmel korral mainitakse eelnevalt kuninga vahetusele intriige õukonnas, aga nende tagapõhi ja lõpptulemus jäävad saladuseks. Eriti levinud olid taolised intriigid Vana riigi ajal, kus kuni Telepinuni saatsid igat võimuvahetust veretöö ja repressioonid. Uue riigi ajal muutus olukord justkui rahulikumaks: alates Muwatalli II kukutamisest on meieni säilinud info (või võib seda oletada) viie juhtumi kohta. Samas tuleb jällegi arvestada, et Vana riigi kohta saab informatsiooni Telepinu ediktist, mis tegeles konkreetselt troonipärilusküsimustega. Hilisemas riigi ajaloos nii olulisi sarnase eesmärgiga tekste pole, välja arvatud Hattušili III apoloogia, kuid see tegeleb ainult üksiku juhtumiga.

Paljudel juhtudel oli kuninga troonileeaamine küll edikti koha pealt legitiimne, kui arvestada sugulust vana kuningaga, aga probleeme tekitab asjaolu, et pärilusjärjekorras edastas neid keegi. Liigagi tihti lahendati see probleem vägivaldselt. Kuna fraatrilineaarne suksessioon ei olnud hetitide seas edikti järgi seaduslik, siis olekski näiteks võimule soovijal olnud üsna ebareaalne legitiimselt saada võimule pärast oma venda, kes teda järjekorras edestas, eriti kui viimasel oli olemas juba lapsed.²³⁴

²³⁴ Šuppiluliuma I, Hattušili III, Muršili II ja Šuppiluliuma II võtsid küll suurkuninga tiitli üle oma vendadelt, kuid kahel esimesel juhul oli seega tegemist usurpaatoritega, mitte legitiimsete troonipärijatega. Kahe viimase vendadel aga polnud arvatavasti ühtegi järeltulijat. Sellegi poolest pidi Šuppiluliuma II enda trooniletulekut õigustama.

Teadaolevalt olid *labarnad*, kes on ennast võimule vägivaldsel teel upitanud enamasti ikkagi vana kuninga lähisugulased, kuigi, Tahurwaili, Muwatalli I ja Hattušili II puhul, keda ajaloolased enamasti usurpaatoriteks tembeldavad, võib seda ainult oletada. Seega valitseja tiitel jäi ikka perekonda.

Teated suurkuningate surmade kohta esinevad allikates hõredalt. Võimul olles tapeti Muršili I, Zidanta I, Huzzija II, Muwatalli I ja kui Tudhalija Noorem jõudis ka mõni aeg troonil olla, siis ka tema. Lisaks Huzzija II ja Muršili III pagendati võimupositsioonilt. Eriti Vana riigi ajal oli vägivald suunatud eelkõige kuninga võimalike troonipärijate vastu kui valitseja enda vastu – usurpaator pidi lihtsalt mõrvade abil parandama oma kohta troonipärilusjärjekorras.

Esile kerkib ka küsimus kui palju taolisi sugulaste tapmisi jääb meile saladuseks, kuna need ei kajastu allikates. Kindlasti ei räägiks sellest kuningas, kes sellise teoga hakkama sai. Küll aga mõni tema järglane, nagu näiteks tegi seda Muršili II, kes katkupalves koguni laitis oma isa tegevust Tudhalija Noorema vastu.²³⁵ Ka Tudhalija IV süüdistas oma isa Hattušili III seadusliku kuninga Muršili III kukutamises.²³⁶ Teisalt võitlus mõne mittelegitiimse kuninga vastu võiks ju tekstides esile kerkida. Kindlasti oleks usurpaatori tagandamine ja korra taastamine asi millega kiidelda.

3.5 Telepinu edikti tähtsus

3.5.1 Pärilusnormi muutmine

Telepinu edikti pärilusreegel polnud arvatavasti midagi uut. Selline norm, mis sätestas milline peaks olema troonile ihkava isiku sugulusside eelneva kuningaga, eksisteeris juba enne Telepinut. Osaliselt oli see seotud ka üldist pärimist puudutava tavaõigusega, kus vara pärandus meesliini pidi ja mis oli välja kujunenud juba varem. Vaevalt, et Telepinu oleks saanud sisse viia uut pärimissüsteemi, mis erineks drastiliselt ühiskonnas käibel oleva süsteemist. Seetõttu võib Telepinut selles osas pidada ainult varem käibel oleva praktika kirjalikuks fikseerijaks.²³⁷ Pärimisreegel ise on kirja pandud ka üsnagi lühidalt, mis võib näidata, et see põhimõte oli üldsusele tuttav ja ei vajanud lähemat selgitamist. Ka Vana riigi

²³⁵ Muršili palve § 2–4.

²³⁶ Bin-Nun, 1975: 227.

²³⁷ Bin-Nun, 1975: 229–230.

aegse troonipäriluse puhul on see pärimist puudutav õigusnorm nähtav. Õigemini pole tajutav selle normi realiseerimine vaid selle rikkumine – järelikult oli, millest üle astuda. Selle asemel, et vaadata, kes võimule said, tuleb vaadata, kes troonile tõusmiseks kõrvaldati. Tollal laialdaselt aset leidnud vägivald oli suunatud võimalike troonipärijate vastu, kelleks enamasti olid vana kuninga pojad ja ka naised, kes neid troonipärijaid võiks juurde sünnitada.²³⁸ Samamoodi oli ka Hattušili I testament käibel olevast pärimistavast hälbimine. Tal oli olemas küll pojad Huzzija ja Hakkarpili, kuid ta eelistas enda mantlipärijana näha kedagi teist – alguses õepoeg Labarna Nooremat ja siis Muršilit.²³⁹ Päritolu poolest mittesobiva troonipärija valimine tekitas ühiskonnas mässu²⁴⁰, seega oli järelikult olemas arusaam sellest, kellel on õigus troonile ja kellel mitte. Hattušili testamendi eesmärk ongi selgitada, miks kuningas otsustas seda normi rikkuda.

3.5.2 Karistuste kehtestamine

Võimalik, et probleemiks polnud niivõrd see, kes varem troonile sai, vaid viis, kuidas seda tehti, mis enne Telepinut tähendas reeglina mässu ning eelkäija ja/või tema järeltulijate tapmist. Pärimisreegel jääb võrdlemisi napisõnaliseks, edikt keskendub tunduvalt rohkem karistustele, millega väärale käitumisele vastatakse. Kui esimese kohta on ediktis ainult neli rida, siis hoiatused ja karistused võtavad enda alla tervelt 33 rida. Sellesse, et võimule said pärimistava seisukohalt mittelegitiimsed valitsejad, kes mõnel juhul ei olnud eelkäijaga vajalikus sugulussidemes, suhtub edikt neutraalselt.²⁴¹ Lisaks oleks pärilusreegel üksinda olnud võrdlemisi kasutu, kuna teise järgu poegadel ja väimeestel oleks ikkagi võimalus neid troonipäriluses edastavaid isikuid kõrvaldada ja justkui seaduslikult võimule tulla. Viidates tagasi mineviku sündmustele, rõhutas Telepinu nende juhtumite vägivaldsust. „Kuningliku vere valamine sages. [---] Jumalamehed kuulutasid: „Ennäe, Hattušas on verevalamine hoos!“²⁴² Verevalamisele järgnes edikti järgi alati jumalik karistus, olgu siis mässude, ikalduse või jumalate pahandaja surma näol.

Telepinu ise hoidus vere valamisest. Ta säästis hoolimata *panku* otsusest nii Huzzija koos vendadega kui ka Ammuna poegade tapjad Tahurwaili, Tanuwa ja Taruhsu ning oletatavasti

²³⁸ Liverani, 2004: 38.

²³⁹ Testament § 12, 1, 7.

²⁴⁰ Testament § 13.

²⁴¹ Ehk ei saanud Telepinu ennast eelkäijatele sel viisil vastanduda, kuna temagi side eelnevate valitsejatega polnud lähedasem.

²⁴² Edikt § 27.

piirdus ainult nende pagendamise ja degradeerimisega. Huzzija ühes oma vendadega küll tapetakse hiljem, kuid Telepinu toonitas oma süütust selles osas – võib-olla kahtlaselt paljugi. Kummalisel kombel ütleb edikt hiljem: „Olgu Tanuva, Tahurwaili ja Taruhsu teil silmi ees hoiatuseks!“ See oleks aga tõhus juhul, kui nad said tunduvalt karmimalt karistada kui lihtsalt pagendus.

Paradoksaalsel viisil olid need karistused, mida vägivalda vältiv Telepinu määras edikti kaudu kuninga või troonipärijate vastu sepitsevatele intrigantidele, just vastupidiselt meelestatud. *Panku* kohtuotsuse abil võidi surma mõista isegi kuningapoeg, kui see kurja tegi.²⁴³ Patustav õukondlane sai aga kentsaka nuhtluse osaliseks: „Võtke ta kinni ja õgige ta hambu!“²⁴⁴ Millest selline meelemuutus? Kõigest mõni rida eespool keelas Telepinu kuningal tappa oma pereliikmeid.²⁴⁵

Kuid edikti tähtsus ei saa väljenduda ka ainult uute karistuste määramises ja *panku*'le taoliste juhtumite osas kohtuvõimu andmises. Sündmuste käik jätab mulje, nagu funktsioneeriks *panku* kohtuorganina ka enne edikti – Tanuva, Tahurwaili ja Taruhsu mõisteti surma kuningast sõltumata.²⁴⁶ Samuti olid Huzzija mõrva taga inimesed, kes üsna kindlasti olid ka *panku* liikmed.²⁴⁷ Karistuste sõnastused ediktis on võrreldes hetiiitide seadustekogumiku keelekasutusega erinevad. Mõlemad kasutavad küll vormelit „kui keegi teeb midagi, siis peab talle midagi tegema/tema peab midagi tegema“, kuid kui hetiiitide seadused²⁴⁸ toovad välja väga selgelt nii kuriteo kui ka täpse karistuse, siis edikt jääb selles osas napisõnaliseks. Süütegude puhul kasutab see lihtsalt väljendit „kellegi vastu kurja tegema“ ja ka karistuste jaoks näiteks „õgige ta hambu“ või siis „õgige ta hammastega“²⁴⁹, mis ei ole eriti selgesõnalised, nagu seadused olema peaksid. Samas edikti viimased paragrahvid, mis räägivad mõrvast ja maagia kasutamisest on seadustekogumiku keelekasutusele lähedane.²⁵⁰ Nõnda ei tundu edikti karistused väga legaalse tegevusjuhendi moodi.

Panku kohtuvõim jäi rakendamata hilisemas ajaloos – vähemalt pole meieni jõudnud teateid. Uue riigi aegsetele usurpeerimistele ei järgnenud mingeid karistusi, kuigi mõned, kes ediktiga vastuollu läksid peavad vajalikuks ennast õigustada.

²⁴³ Edikt § 31–32.

²⁴⁴ Edikt § 33 (Puhvel).

²⁴⁵ Edikt § 29.

²⁴⁶ Siiski ediktist vanemad hetiiitide seadused *pankule* juriidilisi funktsioone ei andnud. Vt Beckman, 1982: 440.

²⁴⁷ Edikt § 25–26.

²⁴⁸ Hittite Laws, tõlkinud Harry A. Hoffner. – The Context of Scripture, Vol II, Canonical Compositions from the Biblical World. W. W. Hallo (toim), Leiden, 2003. Lk 106–119.

²⁴⁹ Edikt § 31–34.

²⁵⁰ Edikt § 49–50.

Kui edikti ajendas koostama mineviku lakkav vägivald, mida karistuste sisseviimistega piirata üritati, siis hoolimata Telepinu kujutlusest oli ajalises mõttes tollal verevalamine üsna harv. Teadaolevalt said Hattušili I, Muršili I ja Hantili I ja ehk ka Labarna kõik võimul olla umbes 30 aastat, Ammuna ja Huzzija I umbes 20 aastat ja Zidanta umbes 10 aastat. Seega pidevat võitlust suurkuninga tiitli nimel ei toimunud ning troonile saades võis kuningas loota sinna pikemaks ajaks jääda. Seega ka karistuste tähtsus võis olla väike.

3.5.3 Telepinu isiklik motivatsioon edikti kirjutamiseks

Jättes korraks kõrvale Telepinu maailmaparandamissoovid ja vaadates milliste isiklike põhjuste tõttu võis tal edikti vaja minna, tõusevad esile kolm võimalust.

Esiteks võis see olla omamoodi vastureaktsioon Huzzija I tegevusele. Kui Huzzija ei olnud Ammuna noorem poeg vaid tema minia vend, nagu mõned ajaloolased arvavad, siis võiks edikti näha kas omamoodi Telepinu otsese rünnakuna Huzzija vastu või siis selle rünnaku hilisema õigustusena. Kui trooninõudlejad olid juba nõnda kahtlase väärtusega positsioonilt nagu minia vend, siis võis just see olla otseseks motivatsiooniks Telepinule piiramaks troonipärijate ringkonda. Huzziya vastu, kes soovis kõrvaldada oma õde, sobib ka edikti lõik karistustest: „Kes ka veel kuningaks saab ja vennale või õele kurja kavatseb, teie olete tema rahvakogu, sõnage talle selgesti: „Loe tahvlilt verevalamisest!““.²⁵¹ Usutavasti võis Telepinu olla rohkem mõjutatud isiklikust kogemusest kaasajal, kui Vana riigi algusaegades aset leidnud sündmustest. Samas ei saa midagi kindlat öelda, kui ei saa lõpliku selgust Huzzija genealoogia kohta.

Teiseks ei pruukinud Telepinu enese positsioon nii väga kindel olla. Kui ta oli Ammuna väimees, siis soovis ta ehk sanktsioneerida ja õigustada enese võimuletulekut ühiskonnas, kus peamine troonipärija oli ikkagi kuninga poeg. Kui ta oli Ammuna poeg, siis edikti eesmärgina võiks näha selle positsiooni elimineerimist troonipäriilusjärjekorrast, kust tema poliitiline vastane Huzzija võimu taotles. Pigem on usutavam esimene versioon. Väimeeste kaasamine suksessiooni sobiks igati Telepinu enda olukorraga. Kahtlemata ei oleks ta edikti pärilusseadust kirjutanud ka vastuollu viisiga, kuidas ta ise võimule sai. Sellisel juhul

²⁵¹ Edikt § 30.

sarnaneks edikt Hattušili III apoloogia, mille eesmärk oli autori võimuhääramist põhjendada.

Edikti kolmas võimalik eesmärk võis olla Telepinu troonipärija võimulesaamise kindlustamine. Telepinu prints suri enne teda ning rohkem tema poegi ei mainita. Suri ka Ištarija – Telepinu naine, kes saaks talle sünnitada rohkem esimese järgu poegi. See võiks selgitada, miks suktessioonireegel hõlmas teise järgu poegi – Telepinul oli endal tungiv vajadus poegade järele. Edikti koostamise ajaks oli Telepinu oma poja kaotanud, kuid kindlasti valis ta endale uue pärija. Vaevalt oleks ta seda juhuse hooleks jätnud. Poegade puudumisel langes valik väimehele Alluwannale. Kui see, et trooni pidi pärima esimese järgu poeg, polnud kindlasti midagi uuenduslikku²⁵², siis teise järgu poja ja väimehe muutumine õigusjärgseteks suurkuninga tiitli kandidaatideks võis aga olla uus nähtus. Lihtrahva seas oli väimees legitiimne pärija küll juba varem.²⁵³ Telepinul läks enese troonipärija määramiseks kohe pärilusreegli kõige äärmuslikumat klauslit vaja. On ebatõenäoline, et edikti kirjutamisel ta oma vajadustega ei arvestanud. Pärast teda kasutas sellist pärimisviisi teadaolevalt ainult Tudhalija I/II, kellele järgnes tema väimees Arnuwanda I. Seega see, et väimees trooni päris, pole eriti levinud ja selline pärimisvõimalus oli motiveeritud otseselt Telepinu vajadustest.

Ka karistuste sisseviimine aitaks nii Telepinust kui tema troonipärijast eemale hoida ohte intrigantide näol. Kuna see andis suurema kohtuõiguse *pankule*, siis vandenõulasele ei piisaks ainult kuninga või troonipärija eemaldamisest vaid tal tuleb arvestada ka *panku* reaktsiooniga.

3.5.4 Edikti mõju

Ei saa eitada, et Uue riigi ajaks oli – küll mõningate anomaaliatega – suktessioon tunduvalt stabiilsem ja kuningaliini jätkamise printsiibid juurdunud. Ka asjaolu, et ediktist on säilinud kümme hetidikeelset ja kaks akadikeelset eksemplari, näitab selle tähtsust.²⁵⁴ Allikate vähesus ei luba teha kindlaid järeldusi, kui palju rakendati Keskmise riigi ehk Telepinule järgneva perioodi ajal edikti põhimõtteid. Kolme võimaliku usurpeerija – Tahurwaili, Muwatalli I ja Hattušili II figureerimine räägib pigem selle kahjuks. Tõenäoliselt vägivald

²⁵² Sest Vana riigi ajal tapetakse just poegi, et ennast pärilusjärjekorras ülespoole upitada.

²⁵³ Beckman, 2003: § 36; Beckman, 1986: 16–17.

²⁵⁴ Hoffman, 1984: 1.

abil trooni hõivamine küll vähenes Uue riigi lõpuks, aga jällegi tuleb meeles pidada, et hilisemast ajast pole ka ediktile sarnaseid tekste, mis kirjeldaksid laiemalt võitlust trooni pärast. Uue riigi ajal võib näha väljakujunenud normi eksisteerimist, kuna mõned ebareeglipäraselt võimule tõusnud suurkuningad peavad vajalikuks ennast õigustada. Samuti mõistsid mõningad kuningad hukka oma eelkäijate teod õigusjärgsete troonipärijate vastu. Osaliselt jäädvustas edikt kindlasti varem välja kujunenud traditsiooni, seega need pärlustavad olid vähemalt teoreetilisel kujul juba varem olemas. Ka ediktiga seonduvate karistuste realiseerimist pole hilisemas ajaloos näha, kuigi kindlasti leidsid intrigante, kelle vastu neid oleks vaja olnud rakendada. Seega tundub siinkirjutajale edikti mõju senises ajalookirjanduses pigem ülehinnatud.

Kokkuvõte

Töötades läbi allikate andmed kuningaliini kulgemise, iga kuninga võimuletuleku asjaolude ja ajaloolise tausta kohta, ning tuginedes ka tänapäeva autorite töödele, püüab käesolev bakalaureusetöö võtta kokku, hetitide kuningliku suktsessiooni seaduspärasused ja iseärasused.

Kõige raskemaks teeb teema uurimise see, et meie käsutuses olevate allikate põhjal pole võimalik kõikide kuningate genealoogiaid taastada, mistõttu jäävad mõnel juhul segaseks ka *labarna*'de troonile tuleku asjaolud.

Läbi terve Vana riigi saatsid trooni pärandamist intriigid ja isegi verevalamised. Tollal eksisteerisid küll mingisugused normid, mis määrasid, mis suguluslikel alustel on üldse võimalik troonile pretendeerida, kuid on näha kuidas terve perioodi vältel seda normi rikutakse. See olemasolev norm oli selgelt patrilineaarne, mitte matrilineaarne, nagu mõned ajaloolased varem on arvanud. 16. sajandi lõpus valitsenud kuningas Telepinu proovis varasemaid pärimistavasid kindlamatele alustele viia. Ta sätestas, et õigus troonile on eelisjärjekorras kuninga esimese järgu poegadel. Nende puudumisel aga teise järgu poegadel või *antiyant*- väimeestel ehk koduväidel. Kahjuks pole veel võimalik talle järgneva aja ehk Keskmise riigi valitsejate kohta allikate vähesuse tõttu täielikku pilti saada ning seetõttu ei saa ka täie kindlusega väita, et *labarna*'d pärast Telepinu tema edikti põhimõtteid ka järgisid. Kolme usurpeerija esile kerkimine ning võib-olla ka kuningate keskmise valitsusaja lühenemine võivad viidata pingete jätkuvatele olemasolule. Uue riigi ehk Impeeriumi-aegne troonipärilus nägi ühelt poolt võrdlemisi pika valitsusajaga ja väga tugevaid kuningaid, teisalt aga lühidalt võimul olnud ja üsnagi nõrku valitsejaid. Mõnel juhul neist oli napp valitsusaeg põhjustatud võitlusest trooni pärast.

Hetiitide troonipäriluse puhul oli märkimisväärne see, et hoolimata paljudest usurpeerimisjuhtudest, jäi kuningatiitel ikkagi valitseva klanni valdusse. Väljastpoolt tulnud võimuhaarajaid ei olnud, vaid võitlus trooni nimel käis kuningliku perekonna piires. Oma osa selles soovisid vana kuninga pojad, langud ja vennad. Nende andmete põhjal, mis meie käsutuses on, võib väita, et aja jooksul muutus troonipärijate sugulus kuningaga lähedasemaks, kuid Impeeriumi ajal oli ka olukordi, kus võim läks tagasi eelmise generatsiooni esindajale. Kui tulevase troonipärija tulevik paistis ebakindel, siis astusid mitmed kuningad samme selleks, et nende positsiooni kindlustada – kas siis näiteks

adopteerimise või erinevat tüüpi kirjalike dokumentide abil. Enamasti sooritati vägivaldseid tegusid just teiste võimalike troonipärijate, mitte võimuloleva kuninga vastu.

Vägivaldseid võimuhaaramisi jäi riigis aja jooksul vähemaks. Kui Vana riigi ajal kaasnes peaaegu alati võimuvahetusega konfliktid, siis impeeriumi ajaks näib troon päranduvat enamasti naturaalsel teel. Kuid pole kindel, kas see oli tingitud konkreetselt ediktist või ühiskonna üldisest arengust.

Aspekt, millele siinkirjuta arvates pole varem piisavalt rõhku pandud, on Telepinu enese motivatsioon edikti kirja panekuks. Telepinut mõjutas kindlasti ebakindel troonipäriluskord, mistõttu soovis ta kindlasti enese ja arvatavasti ka oma järeltulija positsiooni tugevdada. Olenevalt tema sugulusest Ammunaga võis ta tahta väimeeste rolli troonipäriluses tugevdada. Kuna tegemist oli sisuliselt usurpeerijaga, kes eelneva kuninga Huzzija I kukutas ja pagendas, siis oli tal vaja ka enese tegusid põhjendada. Ka karistuste sisseviimine pidi vähendama võimalike suurvõimude vastaste vandenõude ohtu.

Troonipärilusest parema pildi saamiseks oleks vajalik lõpliku selguse saamine kuningate päritolu suhtes. See aitaks kaasa kuningaliini rekonstrueerimisele. Praegusel juhul on nii mõnedki kuningatevahelised sugulussidemed vaieldavad. Loodetavasti on rahuldava sugupuu koostamiseks vajaliku informatsiooniga savitahvlid olemas, ehkki veel avastamata. Edasine samm on ka võrrelda hetitide kuninglikku päriluspraktikat mõne naabermaa suurvõimu, näiteks Assüüria või Mitanni suksessioonitavadega ning otsida paralleele ja võimalike mõjutusi.

Bibliograafia

Allikatõlked

Kuninganimekirjad

- **Blasweiler, J.** (2013). Kings, Queens and Princes of The Hittite Kingdom in the Offering Lists of the Royal Ancestors.
https://www.academia.edu/3028659/Kings_queens_and_princes_of_the_Hittite_Kingdom_in_the_offering_lists_of_the_royal_ancestors
(Esitab Heinrich Otteni 1951. aasta tõlget.)

Hattušili I testament

- **Beckman, G.** (2003). Bilingual Edict of Hattušili I . – The Context of Scripture, Vol II, Canonical Compositions from the Biblical World. W. W. Hallo (toim), Leiden. Lk 79–81

Telepinu edikt

- **Hoffman, I.** (1984). Der Erlass Telipinus. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- **Hout, T. van den** (2003). The Proclamation Of Telepinu – The Context of Scripture, Vol I, Canonical Compositions from the Biblical World. W. W. Hallo (toim), Leiden. Lk 194–198.
- **Puhvel, J.** (2005). Telepinuse seadlus. – Muinasaja kirjanduse antoloogia, A. Annus (koost), Tallinn: Varrak. Lk 205–208.

Hattušili I annaalid

- **Melchert, G. H.** (1978). The Acts Of Hattušili I. – *Journal of Near Eastern Studies*, 37 – 1, lk 1–22.

Muršili II annaalid

- **Beal, R. H.** (2003a). The Ten Year Annals Of Great King Muršili II Of Hatti. – The Context of Scripture, Vol II, Canonical Compositions from the Biblical World. W. W. Hallo (toim), Leiden. Lk 82–90.

Muršili esimene katkupalve

- **Singer, I.** (2002). Hittite Prayers. Atlanta: Society Of Biblical Literature. Lk 61–64.

Hattušili III apoloogia

- **Puhvel, J.** (2005) Hattušili III: *Apologia Pro Vita Sua*. – Muinasaja kirjanduse antoloogia. A. Annus (koost), Tallinn: Varrak. Lk 211–216.

Tudhalija IV ja Kurunta leping

- **Beckman, G.** (1996). Hittite Diplomatic Texts. Atlanta: Scholars Press. Lk 108–118.

Hetiitide seadused

- **Hoffner, H. A.** (2003). Hittite Laws. – The Context of Scripture, Vol II, Canonical Compositions from the Biblical World. W. W. Hallo (toim), Leiden. Lk 106 – 119.

Kasutatud kirjandus

- **Akurgal, E.** (2001). The Hattian and Hittite civilizations. Ankara.
- **Albright, W. F.** (1952). A Note on the Chronology of the Second Millennium B.C. – *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 126. Lk 24–26.
- **Beal, R. H.** (1983). Studies in Hittite History. – *Journal of Cuneiform Studies*, 35. Lk 115–126.
- **Beal, R. H.** (2003b). The Predecessors of Hattušili I. – Hittite Studies in Honour of Harry A. Hoffner Jr. On the Occasion of His 65th Birthday. G. Beckman, R. H. Beal, G. McMahon (toim). Eisenbrauns. Lk 13–36.
- **Beal, R. H.** (2004a). Review of Klengel (1999). – *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 47 – 1. Lk 128–134 .
- **Beal, R. H.** (2004b). Review of Bryce (2002). – *Journal of the American Oriental Society*, 124 – 1. Lk 148–152.
- **Beckman, G.** (1982). The Hittite Assembly. – *Journal of the American Oriental Society*, 102 – 3. Lk 435–442.
- **Beckman, G.** (1986). Inheritance and Royal Succession among the Hittites. – Kaniššuar. A Tribute to H. G. Güterbock on His Seventy-Fifth Birthday. H. A. Hoffner and G. Beckman (eds). Chicago: Oriental Institute. Lk 13–31.
- **Beckman, G.** (1995). Royal Ideology and State Administration in Hittite Anatolia. – Civilizations of the Ancient Near East 1. J. M. Sasson (toim). New York. Lk 529–543.
- **Beckman, G.** (1999). Hittite Diplomatic Texts. Atlanta: Society Of Biblical Literature.
- **Beckman, G.** (2000). Hittite Chronology. – *Akkadica*, 119–120. Lk 19–32.

- **Beckman**, G. (2009). Hittite Literature. – From an antique land : an introduction to ancient Near Eastern literature. C. S. Ehrlich (toim). Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers. Lk 215–254.
- **Bin-Nun**, S. R. (1974). Who Was Tahurwaili, The Great King? – *Journal of Cuneiform Studies*, 26. Lk 112–120.
- **Bin-Nun**, S. R. (1975). The Tawananna in the Hittite Kingdom, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- **Brandau** , B. & **Schickert**, H. (2001). Hethiter: Die unbekannte Weltmacht. München: Piper.
- **Bryce**, T. (1981). Hattušili I and the Problem of Royal Succession in the Hittite Kingdom. – *Anatolian Studies*, 31. Lk 9–17.
- **Bryce**, T. (1989). Some Observations on the Chronology of Šuppiluliuma’s Reign. – *Anatolian Studies*, 39. Lk 19–30.
- **Bryce**, T. (1998) How Old Was Matanazi? – *Journal of Egyptian Archaeology*, 84. Lk 212–215.
- **Bryce**, T. (2002). Life and Society in the Hittite World. Oxford: Oxford University press.
- **Bryce**, T. (2003). Letters of the Great Kings of the Ancient Near East. London, New York: Routledge.
- **Bryce**, T. (2005). The Kingdom of the Hittites. II kd. Oxford: Oxford University press.
- **Burney**, C. (2004). The Historical Dictionary of the Hittites. Oxford: The Scarecrow Press.
- **Cammarosana**, M. (2009). A Coregency for Muršili III? – *Altorientalische Forschungen*, 36. Lk 171–202.
- **Collins**, B. J. (2007). The Hittites and Their World. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- **Easton**, D. F. (1981). Hittite Land Donations and Tabarna Seals. – *Journal of Cuneiform Studies*, 33 – 1. Lk 3–43.
- **Finkelberg**, M. (2005). The Greeks and Pre-Greeks. Cambridge: University Press.
- **Forlanini**, M. (2010). An Attempt at Reconstructing the Branches of the Hittite Royal Family of the Early Kingdom Period. – Pax Hethitica, Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer. Studien zu den Bogazköy-Texten, 51. Y. Cohen, A. Gilan, J. L. Miller (toim). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. Lk 115–135.

- **Genz, H. & Mielke, D. P.** (2011). Research on the Hittites: A Short Overview. – Insights Into Hittite History and Archeology. D. P. Mielke, H. Genz (toim). Leuven: Peeters. Lk 1–30.
- **Giorgieri, M.** (2008). Verschwörungen und Intrigen am hethitischen Hof. Zu den Konflikten innerhalb der hethitischen Elite anhand der historisch-juristischen Quellen. – *Hattuša-Boğazköy – Das Hethiterreich im Spannungsfeld des Alten Orients. Akten des 6. Internationalen Colloquiums der Deutschen Orient-Gesellschaft*. G. Wilhelm (toim). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. Lk 351–375.
- **Goetze, A.** (1951). The Problem of Chronology and Early Hittite History. – *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 122. Lk 18–25.
- **Goetze, A.** (1952). The Predecessors of Šuppiluliumaš of Ḫatti. – *Journal of the American Oriental Society*, 72 – 2. Lk 21–26
- **Goetze, A.** (1957a). On the Chronology of the Second Millennium B.C. – *Journal of Cuneiform Studies*, 11 – 2. Lk 53–61.
- **Goetze, A.** (1957b). On the Chronology of the Second Millennium B.C. (concluded). – *Journal of Cuneiform Studies*, 11 – 3. Lk 63–73.
- **Goetze, A.** (1957c). Kulturgeschichte Kleinasiens, Munich.
- **Goetze, A.** (1968). The Predecessors of Šuppiluliumaš of Hatti and the Chronology of the Ancient Near East. – *Journal of Cuneiform Studies*, 22 – 2. Lk 46–50.
- **Gurney, O. R.** (1958). Hittite Kingship. – Myth, Ritual and Kingship. S. H. Hooke (toim). Oxford. Lk 105–121.
- **Gurney, O. R.** (1969). The Hittites. London: Penguin Books.
- **Gurney, O. R.** (1973a). Anatolia c. 1750–1600 B.C. – Cambridge Ancient History II – 1. I. E. S. Edwards, C. J. Cadd, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (toim). Cambridge: Cambridge University press. Lk 228–255.
- **Gurney, O. R.** (1973b). Anatolia c. 1600–1380 B.C. – Cambridge Ancient History II – 1. I. E. S. Edwards, C. J. Cadd, N. G. L. Hammond, E. Sollberger (toim). Cambridge: Cambridge University press. Lk 659–685.
- **Gurney, O. R.** (1983). The Hittite Title *Tuhkanti-*. – *Anatolian Studies*, 33. Lk 97–101.
- **Gurney, O. R.** (1993). The Treaty with Ulmi-Tešub. – *Anatolian Studies*, 43. Lk 13–28.
- **Güterbock, H. G.** (1956). The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II. – *Journal of Cuneiform Studies*, 10 – 2,3,4. Lk 41–68, 75–98, 101–130.

- **Güterbock**, H. G. (1964). A View of Hittite Literature – *Journal of the American Oriental Society*, 84 – 2. Lk 107–115.
- **Güterbock**, H. G. (1970). The Predecessors of Šuppiluliuma Again. – *Journal of Near Eastern Studies*, 29 – 2. Lk 73–77.
- **Güterbock**, H. G. (1973). Hattušili II Once More. – *Journal of Cuneiform Studies*, 25 – 2. Lk 100– 104.
- **Haase**, R. (2003). The Hittite Kingdom. – A History of Ancient Near Eastern Law. R. Westbrook (toim). Brill. Lk 619 – 656.
- **Hardy**, R. S. (1941). The Old Hittite Kingdom: A Political History. – *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 – 2. Lk 177–216.
- **Hawkins**, J. D. (1988). Kuzi-Tešub and the "Great Kings" of Karkamiš. – *Anatolian Studies*, 38. Lk 99–108.
- **Hawkins**, J. D. (2001). Urhi-Teshub, *tuhkanti*. – Akten IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie. Würzburg, 4.–8., Oktober, 1999. Studium zum Boghazköy Texten 45. G. Wilhelm (toim). Würzburg. Lk 167–179.
- **Helck**, W. (1983). Zum ältesten Geschichte des Hatti-Reiches. – Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens (Festschrift für Kurt Bittel). R. M. Boehmer and H. Hauptmann (toim). Mainz am Rhein. Lk 271–281.
- **Hoffman**, I. (1984). Der Erlass Telipinus. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- **Hoffner**, H. A. (1980). Histories and Historians of the Ancient Near East: The Hittites. – *Orientalia*, 49 – 4. Lk 283–332.
- **Hoffner**, H. A. (1996). Hittites. – Peoples of the Old Testament World. A.J. Hoerth, G.L. Mattingly, E.M. Yamauchi (toim). Grand Rapids: Baker, Lk 127–155.
- **Hoffner**, H. A. (2013). The King's Speech: Royal Rhetorical Language. – Beyond Hatti: A Tribute to Gary Beckman. B. J. Collins, P. Michalowski (toim). Atlanta: Lockwood Press. Lk 137–154.
- **Hout**, T. van den (1991). Hethitische Thronbesteigungsorakel und die Inauguration Tudhalijas IV. – *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*, 81. Lk 274–300.
- **Houwink ten Cate**, P. H. J. (2006). The Sudden Return of Urhi-Teššup to his Former Place of Banishment in Syria. – The Life and Times of Ḫattušili III and Tuḫaliya IV: Proceedings of a Symposium Held in Honour of J. de Roos, 12.–13. December, 2003, Leiden. T. van den Hout (toim). Leiden: NINO. Lk 1–8.

- **Huber**, P. J. (2001). The Solar Omen of Muršili II. – *Journal of the American Oriental Society*, 121 – 4. Lk 640–644.
- **Kempinski**, A. (1993). Suppiluliuma I: The early years of his career. – Kinattūtu ša dārāti: Raphael Kutscher Memorial Volume. A.F. Rainey (toim). Tel Aviv. Lk 81–91.
- **Klinger**, J. (1995). Das Corpus der Masat-Briefe und seine Beziehungen zu den Texten aus Hattuša. – *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*, 85. Lk 74–108.
- **Klengel**, H. (1999). Geschichte des Hethitischen Reiches. Leiden.
- **Košak**, S. (1980). Dating of Hittite Texts: A test. – *Anatolian Studies*, 30. Lk 31–39.
- **Lerner**, G. (1986). The Creation Of Patriarchy. Oxford: University press.
- **de Martino**, S. (2010). Some Questions on the Political History and Chronology of the Early Hittite Empire. – *Altorientalische Forschungen*, 37 – 2. Lk 186–197.
- **Macqueen**, J. G. (1959). Hattian Mythology and Hittite Monarchy. – *Anatolian Studies*, 9. Lk 171–188.
- **McMahon**, G. (1989). The History of Hittites. – *The Biblical Archaeologist*, 52 – 2/3, Reflections of a Late Bronze Age Empire: The Hittites. Lk 62–77.
- **Melchert**, H. G. (2007). Middle Hittite Revisited. – *Studi Micenei E Egeo-Anatolici*, 49. Lk 535–539.
- **Na'aman**, N. (1980). The Historical Introduction of the Aleppo Treaty. – *Journal of Cuneiform Studies*, 32 – 1. Lk 34–42.
- **Otten**, H. (1968). Die hethitischen historischen Quellen und die altorientalische Chronologie. Mainz and Wiesbaden.
- **Otten**, H. (1971). Das Siegel des hethitischen Grosskönigs Tahirwaili – *Mitteilungen der deutschen Orient-Gesellschaft*, 103. Lk 59–68.
- **Riemschneider**, K. K. (1971). Die Thronfolgeordnung im althethitischen Reich. – Beiträge zur sozialen Struktur des alten Vorderasien. H. Klengel (toim). Berlin. Lk 79–102.
- **de Roos**, J. (2001). Rhetoric in the S.C. Testament of Hattusilis I. – Veenhof Anniversary Volume. Studies presented to Klaas R. Veenhof on the Occasion of his Sixty-Fifth Birthday. W. H. van, Soldt (toim). Leiden. Lk 401–406.
- **Rowton**, M. B. (1952). The Date of the Hittite Capture of Babylon. – *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 126. Lk 20–24.

- **Sazonov, V.** (2010). Die Königstitel und -epitheta in Assyrien, im Hethiterreich und in Nordsyrien (Ugarit, Emar, Karkemiš) in der mittellassyrischen Zeit: Strukturelle Gemeinsamkeiten, Unterschiede und gegenseitige Beeinflussung. TÜ Kirjastus.
- **Sazonov, V.** (2011). Tabarna/Labarna – imperiaalse idee reflektatsioon ühe hetidi kuningliku tiitli näitel. – *Tuna*, 2011/2. Lk 19.
- **Soysal, Ö.** (2013). Kantuzzili: A Regent for Tuthaliya “the Younger”? kokkuvõtte ajakirjas *Colloquium Anatolicum* ilmunud türgikeelsest artiklist. <http://www.academia.edu/1926128/Kantuzzili> . 23.08.13.
- **Stavi, B.** (2011). The Genealogy of Suppiluliuma I. – *Altorientalische Forschungen*, 38 – 2. Lk 226–239.
- **Struve, V. V.** (1949). *Vana-Idamaade ajalugu*. Tartu : Teaduslik Kirjandus
- **Symington, D.** (1991). Late Bronze Age Writing-Boards and Their Uses: Textual Evidence from Anatolia and Syria. – *Anatolian Studies*, 41. Lk 111–123.
- **Wilhelm, G.** (1989). *The Hurrians*. England, Warminster: Aris & Phillips Ltd.
- **Wilhelm, G.** (2004). Generation Count in Hittite Chronology. – *Mesopotamian Dark Age Revisited*. H. Hunger, R. Pruzsimszky (toim). Vienna. Lk 71–79.
- **Ünal, A.** (1989). The Power of Narrative in Hittite Literature. – *Biblical Archaeologist*, 52. Lk 130–143.

Summary

Royal Succession in the Hittite Kingdom

The state of the Hittites in Anatolia during the second millennium BC was ruled by monarchy. But the rules of succession were sometimes unsecure and this caused instability in the kingdom. The purpose of this thesis is to give an overview of the line of inheritance in the Hittite kingdom and to try to find pattern in succession. Another part is an attempt to estimate the effect of the edict and also to address Telepinu's personal reasons for writing the edict – aspect that has not been discussed very thoroughly.

When studying Hittite monarchy, one is met with a difficult problem. Our knowledge about genealogies of these ancient rulers is sometimes scarce. Because of this the reconstructing the necessary line of inheritance is challenging. There are also been theories that the rules of the inheritance were originally matrilineal in nature – argument caused by the position of the Hittite queen *tawananna*, but this view is not accepted any more. Some scholars have also suggested possible elective kingship on the basis of the existence of the Hittite assembly called *panku*, but this is not considered true in the mainstream hittitology.

The Old kingdom saw a lot of bloodshed. Although the Edict of Telepinu pictures the time of Labarna, Hattušili I and Muršili I as period of peace and prosperity, we know that this is only half-truth. During the reign of *labarna* (royal title of the Hittite king, derived from the name of king Labarna) Hattušili I there were already rebellions against the king, caused by competition for the position of the royal successor. Also the reigns of Muršili I, Hantili I, Zidanta I and Ammuna were defiled, due the violent acts against the ruling king and his family. King Telepinu is thought to have brought a change to the principles of monarchy. He sought to end the ongoing violence and fix the rules of succession. His Edict § 28 states that: *“If there is no prince, (no) male, she who is a first rank princess, for her they shall take an in-marrying (son-in-law) and he shall become King.”* It also laid down the punishments for conspirators and gave the Hittite assembly *panku* the authority to administer justice in those cases.

Unfortunately, we don't have much information about the next kings in the period called the Middle kingdom. Because of this we cannot safely assume, that the principles of the Edict were followed and honored. There are at least three rulers, who might have usurped the

throne, one of them – Tahurwaili may have occupied the throne just years after Telepinus death.

In the New Kingdom ruled couple of very powerful kings, equal to Egyptian pharaohs and Assyrian rulers but. But there were also *labarnas*, who didn't accomplish much and didn't maintain their title for long. Sometimes they were victims to a power struggle. Šuppiluliuma I disposed his brother Tudhaliya the Younger and Hattušili III his nephew Muršili III, who were legitimate heirs to the throne. Hattušili finds it necessary to justify his acts, which suggest that his actions faced some kind of opposition. So, still in the New Kingdom, we see conflict over right to inherit the throne, although not so violent than in the past. Or maybe the sources just leave out the details about bloodshed.

It seems, that the edict lets the king to choose suitable heir amongst eligible candidates. It doesn't specify, that the heir needs to be the oldest son. If the king has no sons, then his son-in-law could inherit the throne. As the king was the one to pick a husband for his daughter, he could choose a man, who was also fit for a king. But sometimes the kings' choice was met with disagreement, which occasionally led to rebellion. *Labarnas* sometimes tried to bring their chosen successor, who was not their son, closer into the family, by means of adaptation.

The heir to the throne was most commonly the son of the previous ruler. There were also some kings, who didn't have such close relationship with their predecessor, but overall, they were all from the same clan. In the New kingdom, heirs were usually more closely related to previous kings than in the Old kingdom. It is possible, that the bloodline of Labarna existed throughout the history of Hittite Kingdom and that his dynasty ruled until the downfall of the kingdom.

But it seems that the principle of succession wasn't new to the society. There was already in the Old kingdom some kind of understanding of who has the right to inherit the throne. In some part, this was linked to the common norm of inheritance in the society. Also, as Telepinu talks negatively about the kings before him, he criticizes their violent behavior, not the fact, that they were not legitimate heirs. To stop the violence, the edict validates punishments for those, who complot against king and his family. But these penalties are quite vague and wouldn't work as judicial system. Also, we don't find these punishments used in the later history, which may indicate, that they weren't important.

Aspect that needs attention is Telepinu's personal interests for writing the edict. Surely Telepinu would have been more influenced by contemporary situation than by the events of the past. If we analyze, what he had to gain with this document, three points are noticed. Firstly, the edict may have been an attack on his main political opponent Huzziya I. He had been a king before Telepinu, but was overthrown by the latter as Huzziya planned to dispose Telepinu. Huzziya is not killed, but exiled, so he remained a threat. Secondly, if Telepinu was himself a mere son-in-law of king Ammuna, then his status may have been insecure. Certainly Telepinu would have tried to reinforce his position. Also as he is considered a usurper, then the edict may have served as an apology to justify his accession. Thirdly, Telepinu's aim may have been securing his heirs position. As he was followed by his son-in-law, due to the fact that all his sons were dead, Telepinu tried to legitimize his son-in-laws succession.

It is evident that the royal succession had become more stable for the time of the downfall of the Hittite state. But it also seems, that the role played by Telepinu and his Edict played, may have been overestimated, as the principal of inheritance was not new and the punishments may not have worked. Filling the historical gaps in the Middle kingdom would aid greatly to finding out if the Edict had a part in this stabilization.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Siim Mõttus

(sünnikuupäev: 16.02.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud bakalaureusetöö „Hetiidi riigi troonipärilus“, mille juhendaja on Mait Kõiv, Ph. D.
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 05.01.2015